

Elżbieta Kłosińska, Marcin Piotrowski

Wstępne wyniki badań wykopaliskowych na wielokulturowym stanowisku 54 w Perespie, gm. Tyszowce, w sezonach 2003–2004

W roku 2001 do Katedry Archeologii UMCS w Lublinie zgłosił się student historii Ireneusz Drąszcz, zamieszkały w Perespie, gm. Tyszowce i przekazał do zbiorów tej naukowej placówki uszkodzoną łużycką popielnicę. Poinformował, że naczynie odkryte zostało w czasie głębokiej orki, na polu sąsiada – Stanisława Rzeziaka. Zabytek zabezpieczył ojciec informatora – Wiesław Drąszcz; niestety podczas odkrycia przepalone kości zostały wysypane. Pan Wiesław Drąszcz, który jest miłośnikiem starożytności, dysponującym dużą wiedzą archeologiczno-historyczną i znającym wartość naukową zabytków, wielokrotnie penetrował obszar gdzie znaleziono urnę i zabezpieczał kolejne odkrycia: ceramikę, przesiłki z łupku owruckiego, podkowiastą zapinkę brązową, paciorki szklane oraz pierścionek brązowy. Wszystkie te znaleziska zostały przekazane archeologom¹.

Wiosną 2003, dwukrotnie wykonana została inspekcja stanowiska. Odkrywca wskazał miejsce znalezienia urny oraz określił domniemany zasięg cmentarzyska. Badania powierzchniowe w obrębie stanowiska pozwoliły pozyskać liczne fragmenty ceramiki nowożytniej, wczesnośredniowiecznej oraz duże ułamki naczyń ludności kultury łużyckiej, drobne przepalone kości, co potwierdziło istnienie nekropoli. Jej obecność, rozległość i – niestety – znaczny stopień destrukcji, potwierdził także wywiad przeprowadzony z najstarszym mieszkańcem wsi – Antonim Jakubiakiem, który zrelacjonował fakt zniszczenia licznych popielnic, gdy w okresie międzywojennym w obrębie stanowiska kopano doły na ziemniaki.

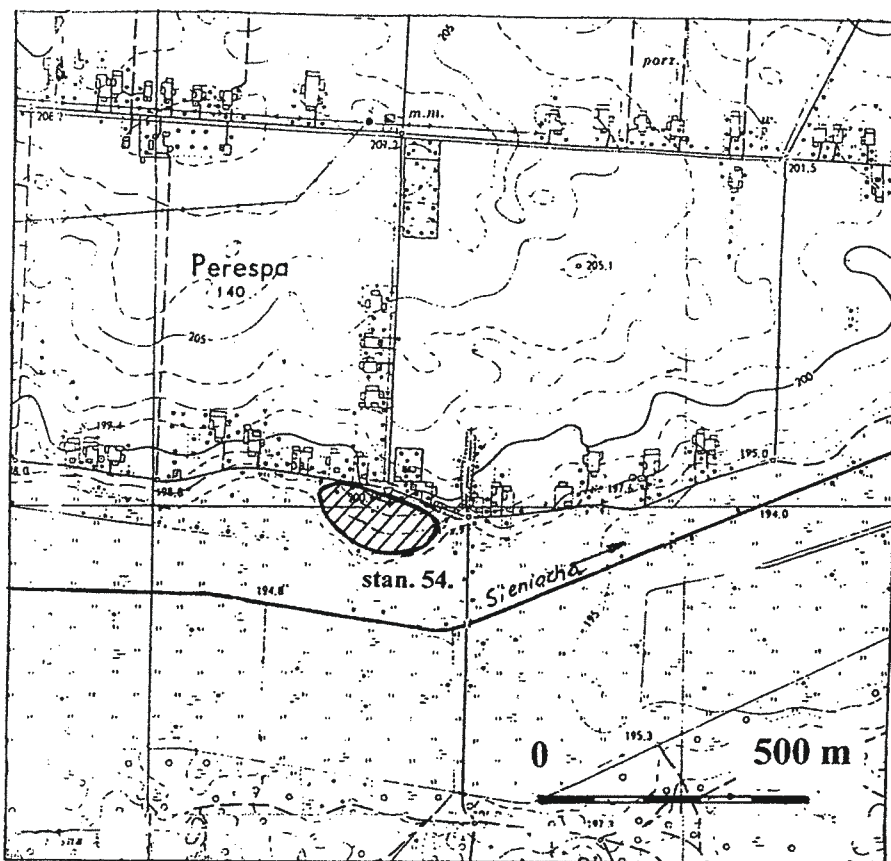
Obszar stanowiska był intensywnie zasiedlany, czy też użytkowany rolniczo od blisko 4 tysięcy lat, co zostało potwierdzone przez szeroki wachlarz źródeł – od archeologicznych, poprzez historyczne, aż do przekazów ustnych, zarówno tych zasłyszanych obecnie, aż do tzw. „wieści gminnej”, w której zakodowana została pamięć kilku pokoleń. Stanowisko jest położone na rozstaju dróg, w pobliżu dawnej cerkwi prawosławnej, zamie-

nionej obecnie na świątynię katolicką. Nie ulega kwestii, że przestrzeń ta przez kilka wieków musiała być intensywnie wykorzystywana przez miejscową ludność. Zapewne w okolicach stanowiska mogła niegdyś przebiegać jedna z ważniejszych arterii komunikacyjnych, łączących średniowieczną Europę – szlak kijowski. Jeśli dodać do tego sprzyjające osadnictwu, niezwykle atrakcyjne warunki topograficzno-przyrodnicze tego miejsca (o czym dalej), to nie można się dziwić obfitości źródeł, mięszności nawarstwień i niestety także – skali destrukcji. O jej szybkim postępie świadczy bardzo znamienne znalezisko urny łużyckiej (grób 10), która wydobyta została w XVI lub XVII wieku przez ówczesnych użytkowników stanowiska w trakcie kopania jam gospodarczych (E. Kłosińska 2004, s. 25–28). W momencie odkrycia urna miała utraconą tylko 1/3 wylewu (por. tamże, s. 28, ryc. 1), podczas gdy w wieku XXI badania wykopaliskowe wykazały zniszczenia sięgające całych wylewów, a nawet połowy brzuśców, w przypadku większości odkrytych na stanowisku popielnic (E. Kłosińska 2004a, s. 23, fot. 2). Destrukcja objęła nie tylko łużycki poziom kulturowy użytkowania, lecz także etapy wcześniejsze i następujące po nim (a nawet etap nowożytny).

Stanowisko nie było znane wcześniej, a obecnie figuruje pod numerem 54. Jest ono położone na słabo wyodrębniającym się cyplu terasy nadzalewowej rzeki Sieniochy, lewego dopływu Huczwy (ryc. 1). Cypel pokryty jest płatem spieczonego czarnoziemu i ma ekspozycję SSE, S, SSW. U podnóża wzniesienia rozciąga się szeroki płat terasy zalewowej, pokryty rozległymi łąkami oraz kępami roślinności łąkowej. W świetle relacji mieszkańców Perespy, łąki te, co roku na wiosnę, zostają całkowicie zalane przez powódź. Około 4 km na wschód wznosi się znane grodzisko w Czermnie, gm. Tyszowce, a 11 km na zachód znajdowało się cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Komarowie, gm. Komarów-Osada.

Zasięg stanowiska 54 był prawdopodobnie znacznie większy, niż działka nr 444/3. Sądząc po rozrzucie materiału zabytkowego, szczególnie wczesnośredniowiecznego i nowożytnego, mogło ono obejmować również sąsiednie działki rolne oraz część łąki, gdzie liczne zabytki wystąpiły w kretowinach. W sumie zasięg stanowiska wynosił prawdopodobnie ponad

¹ Pan Wiesław Drąszcz jest również odkrywcą leżącej nieopodal badanego stanowiska – domniemanej osady (stanowisko 55), skąd pochodziła ceramika „łużycka” z wczesnej epoki żelaza. Na własnym polu (stanowisko 56), pozyskał on również zabytki, pochodzące prawdopodobnie z cmentarzyska z epoki wpływów rzymskich (żelazny grot i umbo oraz paciorki szklane).

Ryc. 1. Perespa, stan. 54. Lokalizacja stanowiska
 Abb. 1. Perespa, Fst. 54. Lokalisierung der Fundstelle
 Рис. 1. Пэрэспа, пам. 54. Местонахождение памятника

2 hektary. Najwięcej jednak pradziejowej ceramiki stwierdzono w części SSE stanowiska i tam postanowiono wytyczyć wykopy (ryc. 2).

Badania wykopaliskowe, finansowane przez Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, przeprowadzono w sierpniu 2003 i 2004 roku. Pracami kierowali dr Elżbieta Kłosińska oraz mgr Marcin Piotrowski z Instytutu Archeologii. W badaniach uczestniczyli studenci archeologii UMCS.

W toku dwóch sezonów badawczych, ze względu na trudne warunki eksploracji, odsłonięto tylko nieco ponad 3 i ¼ ara powierzchni stanowiska. Na tym obszarze zaobserwowano istnienie przestrzeni reliktywnej o dość skomplikowanej stratygrafii (ryc. 3). Pod warstwą orną, znajdowała się zbita warstwa kulturowa o dużej miąższości (do 60 cm), a w jej obrębie kryły się – zazwyczaj słabo czytelne – obiekty archeologiczne, których zasięg wyznaczano niejednokrotnie na podstawie większego natężenia występowania materiału zabytkowego oraz – ponieważ – na podstawie „archeologicznej intuicji”. Wyraźne zarysy obiektów widoczne były dopiero tam, gdzie wcinają się w piasko-gliniasty calec. Na poziomie spągu warstwy kulturowej, gdzie zaobserwowano też istnienie słabo czytelnych relikwów próchnicy pierwotnej, zlokalizowano pozostałości cmentarzyska ludności kultury łużyckiej. Przez dwa sezony badawcze odkryto ogółem 78 obiektów osadowych (mieszkalnych, gospodarczych i rzemieślniczych) oraz 23 groby ciałopalne. Z warstwy kulturowej i obiektów pozyskano ogromną masę ceramiki, polepy, kości ludzkich i zwierzęcych, żuźła i szlaki

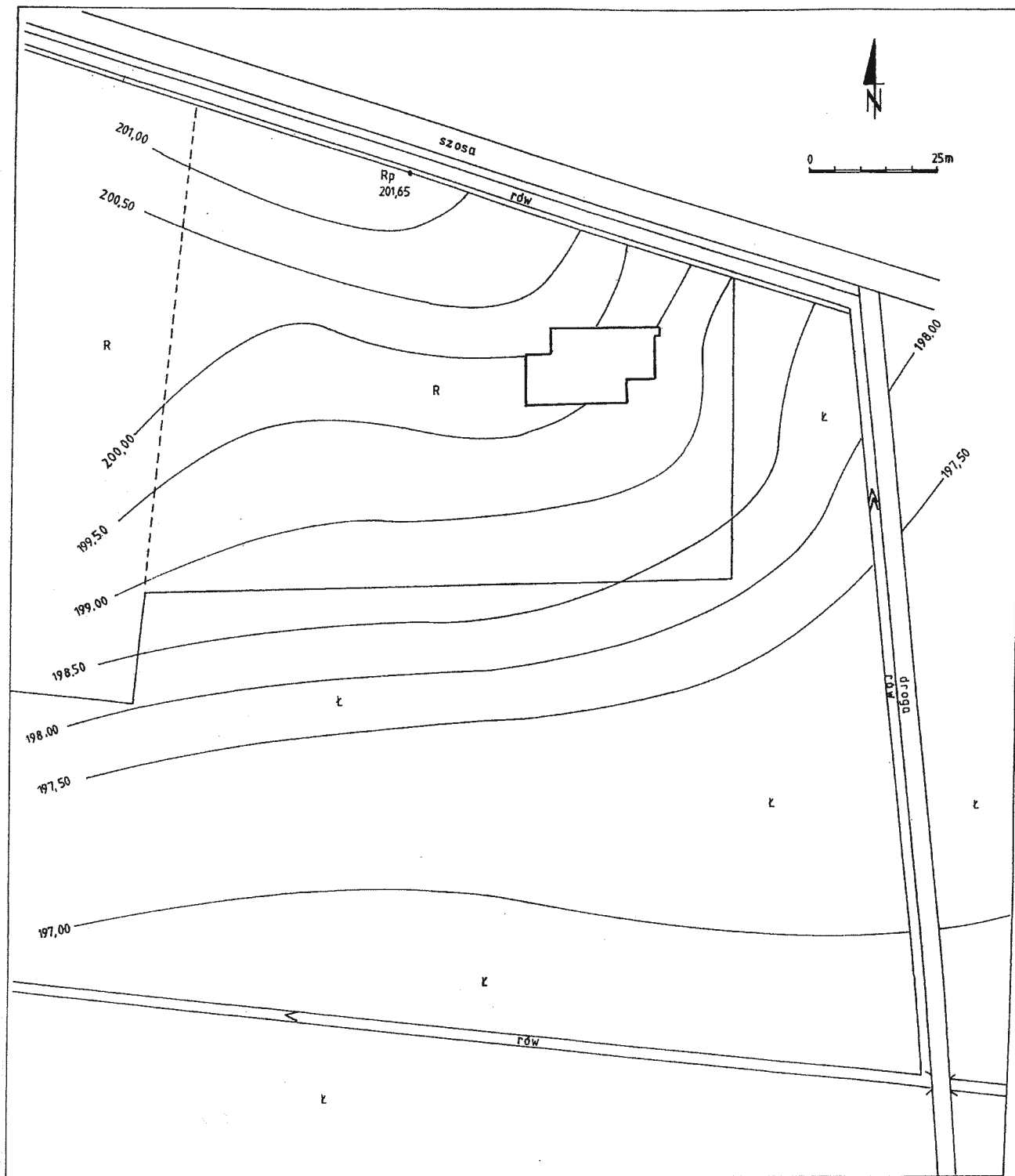
oraz przedmiotów żelaznych. Dokonano także kilku spektakularnych odkryć (np. znaleziono skarb), których wyniki staną się przedmiotem odrębnych, szczegółowych opracowań.

Stanowisko 54 w Perespie ma charakter wielokulturowy. Najstarsza, rozpoznana jak dotąd, faza użytkowania badanego terenu wiąże się z wczesnym okresem epoki brązu. W warstwie kulturowej oraz w wypełniskach kilku obiektów nowożytnych, odkryto pojedyncze fragmenty ceramiki zdobione gęstym odciskiem sznura, wylewy z charakterystycznym imaczami plastycznymi, czy też brzuśce przecierane wiechciem z traw (tabl. I). Zabytki te, a także niektóre wytwory i półwytwory krzemienne, pochodzące z warstwy kulturowej, odzwierciedlają słabo czytelny etap osadnictwa ludności kultury mierzanowickiej i strzyżowskiej, zniwelowany przez późniejszych użytkowników stanowiska. Na pewne obiekty z tego czasu nie natrafiono. Nie jest jednak wykluczone, że najstarsza wczesno-brązowa faza zabudowy zachowała się lepiej w innej, położonej niżej partii cypla.

Na stanowisku 54 w Perespie odkryto za to bardzo wyraźne relikty osady ludności kultury trzcinieckiej z kilkoma obiektami, wartymi szczególnej uwagi. Prostokątna w przekroju, bardzo głęboka jama 10, zawierała wypełniony spaloną ziemią poziom użytkowania z kolistą konstrukcją ze specjalnie uformowanych bloków polepy i kamieni (fot. 1). Odkryto tu zabytki o przeznaczeniu niewątpliwie gospodarczym. Były to m.in. żarna kamienne i wielkie naczynia zasobowe, służące do gromadzenia zapasów. Większość naczyń wykonanych i użyt-

kowanych przez zamieszkującą badany teren ludność kultury trzcinieckiej, reprezentowała ujednolicony technologicznie i morfologicznie typ, z wyraźnie zaznaczonym barkiem i zwiężającym się, „ostрым” dnem (tabl. II, 1, 2, 4). Do trzcinieckich obiektów gospodarczych, odsłoniętych na stanowisku w Perespie, należała także jama 2A, gdzie obok naczyń zasobowych oraz drobnych krzemieni (tabl. II, 3), odkryto fragment gli-

nianej cegielki – brykietaza oraz szydło z ptasiej kości (fot. 2). W obiekcie tym zanotowano poziom użytkowy ze śladami spaliny. Bardzo zniszczone, zachowane jedynie w części spagowej, okazały się natomiast inne obiekty tego typu, oznaczone numerami 3A, 6A, 7A i 30, zawierające pojedyncze fragmenty glinianych zasobników. Na prawdopodobnym ówczesnym poziomie próchnicy, uchwyciono także wyraźny, kilkuwarstwowy

Ryc. 2. Perespa, stan. 54. Lokalizacja wykopów z 2003 i 2004 roku w obrębie stanowiska

Abb. 2. Perespa, Fst. 54. Lokalisierung der Grabungsschnitte aus den Jahren 2003 und 2004 im Bereich der Fundstelle

Рис. 2. Перэспа, пам. 54. Расположение раскопов 2003 и 2004 годов на памяtnике

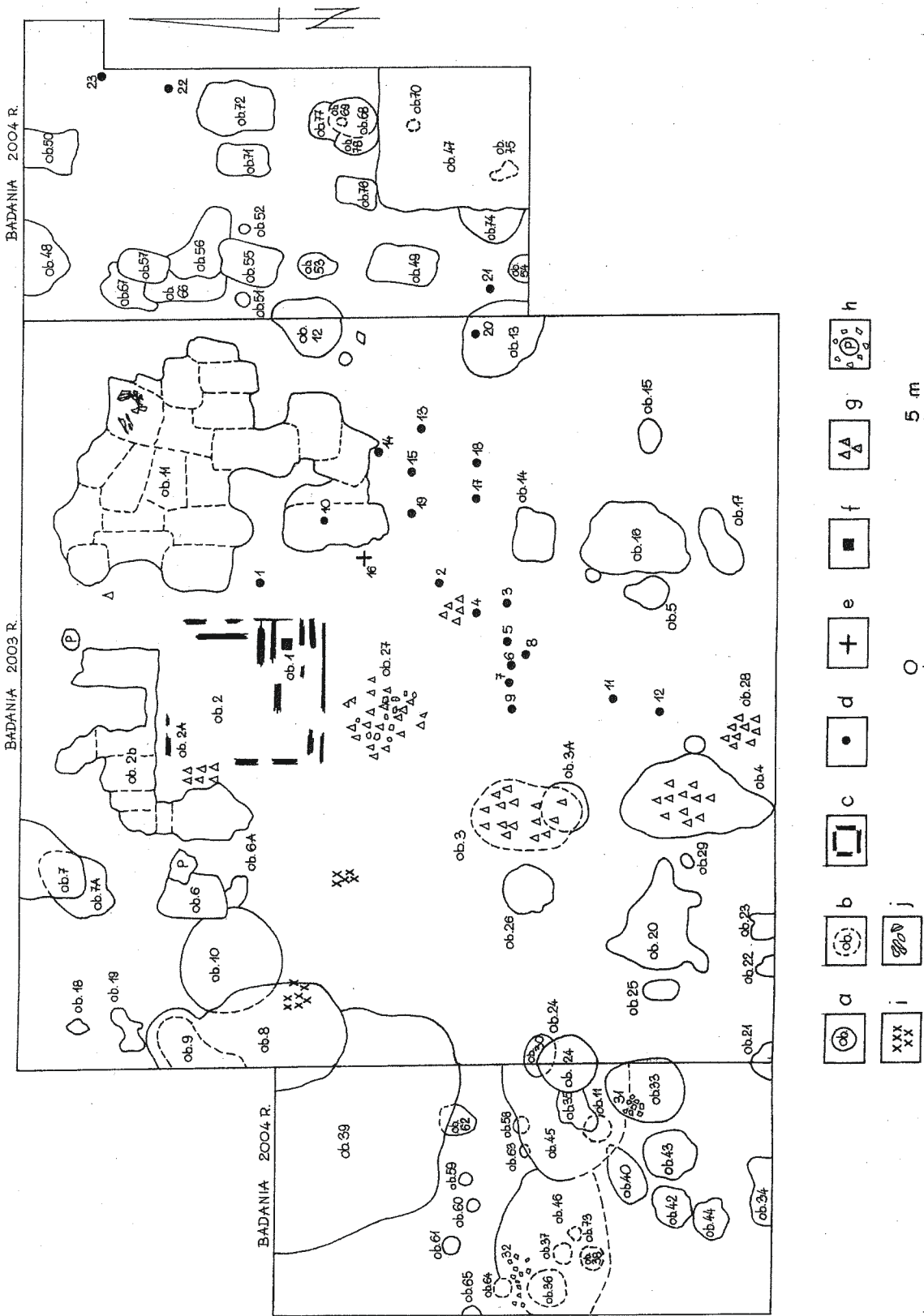
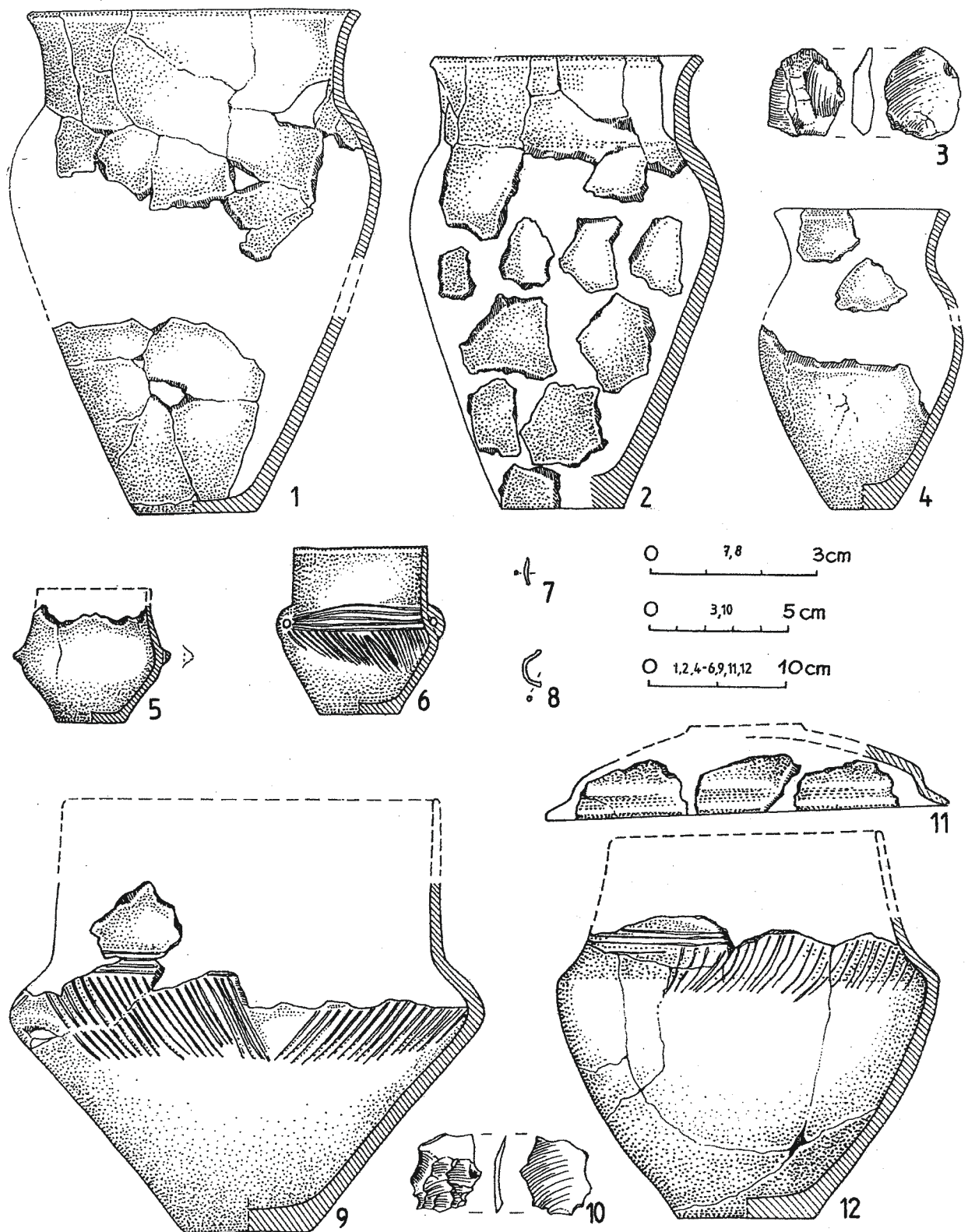

Рис. 3. Перспа, стан. 54. План ситуаційну викорпів: а – об'єкт о чытєлнєм зарысє; б – об'єкт о нєчытєлнєм зарысє; с – будынек дреwnяны; d – грѳб сїабралнєм рорєлнєсє; e – грѳб сїабрє палнє ямє; f – скарб сребрнєх монєт; g – сєрамїка; h – полєпа; i – кѳстї звїєрчє; j – сзкїєлєт крѳкы

Abb. 3. Перспа, Ст. 54. Сїтуациян план дер Грабунгсснїтє: а – Об'єкт мїт дєуєлїчєм Umrїss; б – Об'єкт мїт undєuєлїчєм Umrїss; с – Holzgebäude; d – Urnєngrab; e – Brandgrubєngrab; f – silberner Mўnzєnschatz; g – Keramik; h – Lehmбєwurf; i – Tїєrknochen; j – Kulskelet

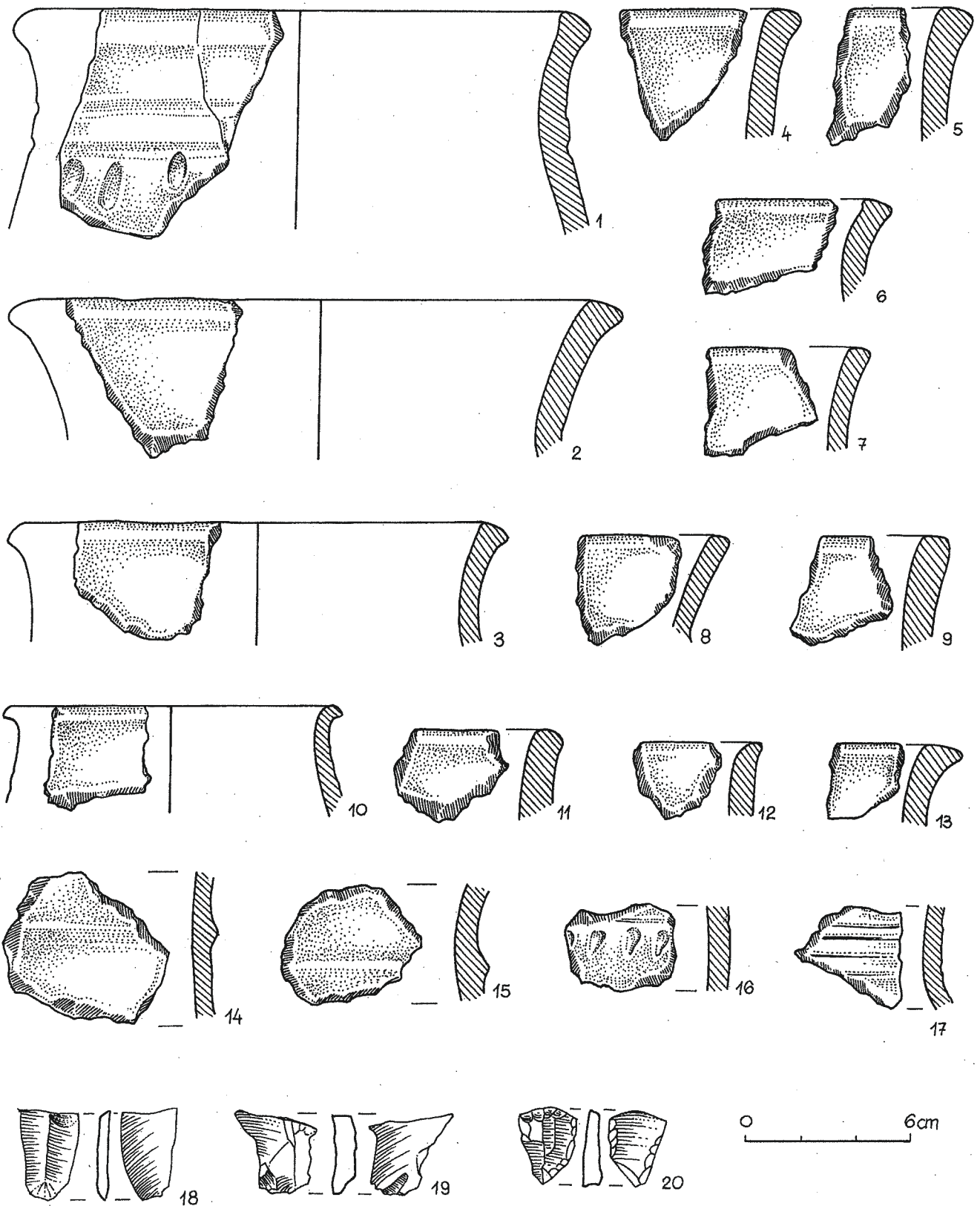
Рис. 3. Перєспа, пам. 54. Сїтуацияннї план раскопов: а – об'єкт с четкїмї очєртаниямї; б – об'єкт с нечеткїмї очєртаниямї; с – деревяннї дом; d – кремацияннє погребєнє в урнє; e – кремацияннє погребєнє в ямє; f – клад сєребрєных монєт; g – сєрамїка; h – обмазка; i – кѳстї живѳтнєх; j – скєлєт корѳы

Tabl. II. Perespa, stan. 54. Naczynia i wyroby krzemienne ludności kultury trzcinieckiej, wydobyte z obiektów 2A (3), 20 (4) i 27 (1, 2) w 2003 roku. Wybrane popielnice ludności kultury łужицkiej i ich zawartość, wydobyte z grobów 5 (5), 7 (11, 12), 20 (6-8) i 21 (9, 10) w trakcie badań 2003 i 2004 roku

Taf. II. Perespa, Fst. 54. Im Jahre 2003 bei der Explorierung der Objekte 2A (3), 20 (4) und 27 (1, 2) gewonnene Gefäße und Feuersteinfunde des Trzciniec Kultur-Volkes. Ausgewählte Urnen des Lausitzer Volkes und ihr Inhalt, exploriert während der Ausgrabungen in den Jahren 2003 und 2004, aus dem Grab 5 (5); 7 (11, 20), 20 (6-8) und 21 (9, 10)

Табл. II. Пэрэспа, пам. 54. Сосуды и кремневые изделия тшцинецкой культуры из объектов 2А (3), 20 (4) и 27 (1, 2), обнаруженные в 2003 году. Отдельные урны лужицкой культуры и их содержимое, обнаруженные в погребениях 5 (5), 7 (11, 12), 20 (6-8) и 21 (9, 10) в ходе раскопок 2003 и 2004 годов

Tabl. III. Perespa, stan. 54. Fragmenty ceramiki (1-17) i wyroby krzemienne (18-20) ludności kultury trzcinieckiej, wydobyte z warstwy kulturowej stanowiska w 2003 roku

Taf. III. Perespa, Fst. 54. Keramikfragmente (1-17) und Feuersteinfunde (18-20) des Trzciniec Kultur-Volkes, exploriert im Jahre 2003 von der Kulturschicht der Fundstelle

Табл. III. Пэрэспа, пам. 54. Фрагменты керамікі (1-17) і кремневыя изделия (18-20) тшцінецкай культуры, обнаруженные в культурном слое памятника в 2003 году

„bruk” złożony z dużych kawałków naczyń zasobowych (tabl. II, 1, 2), który oznaczono jako obiekt 27. Ludność kultury trzcinieckiej korzystała zatem z tych wielkich naczyń, stawiając je nie tylko w głębokich jamach, ale również na powierzchni ówczesnego gruntu. W tym „naziemnym” obiekcie zanotowano również narzędzia kamienne i kościane, a także bryły polepy i kości zwierzęce.

Innym, niezwykle interesującym i prawdopodobnie mieszkalnym obiektem ludności kultury trzcinieckiej był obiekt 20, ze znakomicie zachowanymi fragmentami polepy konstrukcyjnej i z piwniczką, gdzie znajdowały się naczynia i „motyka” rogową (fot. 2). Do obiektów osadowych zaliczyć trzeba również jamę 13, na stropie której odkryto łużycki grób dziecięcy nr 20. W obiekcie 13 znajdowały się dwa szydła kościane, polepa, kości zwierzęce i jeden tylko fragment ceramiki.

Zapewne większa część tej osady, z racji późniejszych zniszczeń, nie zachowała się. Reliktem tej destrukcji są dość liczne fragmenty ceramiki trzcinieckiej i drobne krzemienie, na które natrafiono w warstwie kulturowej stanowiska (tabl. III).

Opisaną osadę należy wiązać raczej z późną fazą rozwoju kultury trzcinieckiej. Jest to, wedle wstępnej oceny, środkowy, a nawet początek młodszego okresu epoki brązu – BD–HA2 (1350/1300–1100 p.n.e.). Trzeba przy tym zwrócić uwagę na wyraźną rozłączność między fazą osadnictwa trzcinieckiego, a okresem, gdy ludność kultury łużyckiej założyła na tym miejscu własne cmentarzysko. Obecność specyficznych „ostrodennych” form ceramiki wskazuje, że osada trzciniecka w Perespie funkcjonowała w tym samym czasie, co badana od wielu lat osada w Podlodowie, gm. Łaszczów, stan. 2 (por. J. Bagińska, J. Niedźwiedź, H. Taras 2001, s. 64, ryc. 5), czy też inne obiekty osadowe i sepulkralne z terytorium Lubelszczyzny i Małopolski, gdzie zlokalizowano podobną ceramikę (por. J. Niedźwiedź 1991, s. 270, ryc. 2: 3; 1997, s. 377–379, ryc. 2: 1, 2, 4, ryc. 3; H. Taras 1995, s. 69, 90, 91; 1997, s. 371–373, ryc. 2: 2, ryc. 3: 4, 5, 11, 13; J. M. Ścibior, J. Ścibior 1990, s. 106, ryc. 9: 1, 2; s. 108, ryc. 10: 1, 2, 4).

W młodszym i późnym etapie epoki brązu, a może nawet w początkach epoki żelaza (HB1–HB3/HC 1000–750/700 p.n.e.), stanowisko 54 w Perespie zdecydowanie zmieniło charakter: z osady, gdzie toczyło się zwykłe codzienne życie ludzi, na nekropole – miejsce obrzędowe, siedzibę przodków. Odsłonięcie cmentarzyska ludności kultury łużyckiej było początkowo podstawowym celem badań wykopaliskowych. Zamiar ten powiódł się, gdyż znaleziono 23 groby, z których 22 miało charakter popielnicowy. W trakcie eksploracji nie zaobserwowano śladów jam grobowych. Popielnice stawiano prawdopodobnie na powierzchni pierwotnego gruntu, zagłębiając je nieznacznie do wysokości największej wydatości brzuśca. W sumie odkryto 22 groby ze spalonymi szczątkami ludzkimi oraz dodatkowo wielką ilość naczyń we fragmentach, które mogły być elementami zniszczonych urn lub też naczyń obrzędowych (tabl. II, 5–12; IV; V; VI). Do niezwykle interesujących i wyjątkowych znalezisk na tym cmentarzysku, należał potrójny, „piętrowy (?)” grób 8, złożony z trzech urn, ustawionych jedna na drugiej (fot. 3).

Wiara tamtych ludzi opierała się na kulcie Słońca i na przekonaniu o rezurekcyjnej mocy ognia. Zmarłych palono na stosie, a ich szczątki wkładano do glinianych popielnic, zdobio-

nych często skośnymi żłobkami, przedstawiającymi stylizowane promienie słoneczne (fot. 4). Rzędowy układ cmentarzyska odzwierciedlał drogę Słońca na nieboskłonnie ze wschodu na zachód. Ludność kultury łużyckiej wierzyła zapewne, że odprawianie kultów solarnych pomoże ich zmarłym osiągnąć ostateczny status w świecie przodków. Zmarłych składano do urn w porządku anatomicznym. Zwykle dla dorosłych przeznaczone były większe naczynia (tabl. II, 9, 11, 12), a dla dzieci mniejsze (tabl. II, 5, 6)². W każdej niemal urnie znajdowały się drobne krzemienie (tabl. II, 10), czy „kamienie piorunowe” – belemnity, a także przepalone kości zwierząt. Wszystkie te znaleziska świadczą o stosowaniu magii rezurekcyjnej przez ludność kultury łużyckiej. W niektórych grobach odkryto również drobną biżuterię (kolczyki – tabl. II, 7, 8, czy też paciorek z białej masy).

Na uwagę zasługuje wspomniany wyżej grób 10, na który natrafiono już w XVI lub w XVII wieku, kopiąc jamę gospodarczą, towarzyszącą nowożytnemu obiektowi 2. Popielnicę w trakcie kopania odwrócono; odkrywcy zaintrygowani znaleziskiem, wybili otwór w dnie naczynia, a natrąwszy na kości i wybrawszy ich niewielką ilość, zaniechali dalszych działań, pozostawiając popielnicę na miejscu (E. Kłosińska 2004, s. 25–28).

Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Perespie, pod wieloma względami nie odbiega od współczesnych mu obiektów sepulkralnych, znanych nie tylko z sąsiednich obszarów (znad Sieniochy, Huczwy i Topornicy), ale także i z całej Lubelszczyzny (por. E. Kłosińska, T. Klisz 2003). Posiada podobne rozplanowanie, zakładanych w ujednoliconym kanonie grobów, a nawet zbliżone formy i konwencję ornamentacyjną popielnic. Nekropola z Perespy wyraźnie nawiązuje np. do pobliskiego cmentarzyska w Komarowie, gm. Komarów-Osada (por. J. Niedźwiedź 2001, tabl. 18), czy też w Topornicy, gm. Zamość (por. J. Głosik 1958; W. Misiewicz 1985), choć – z racji ogromnych zniszczeń – jest od tych obiektów znacznie mniejsza i przez to nie tak zasobna w źródła. Przypuszczamy, że pierwotnie mogła liczyć około 100–200 grobów³, tak jak większość (tych lepiej rozpoznanych) cmentarzysk łużyckich na Lubelszczyźnie (E. Kłosińska, T. Klisz 2003, s. 59).

Teren stanowiska został ponownie zasiedlony w okresie wpływów rzymskich. Za pewny obiekt osadowy z tego czasu należy uznać jamę 46, o zarysie słabo wyodrębniającym się na tle warstwy kulturowej. Z warstwy tej pozyskano wiele fragmentów ceramiki (tabl. VII, 1–25), jak również znaleziono tu uszkodzoną zapinkę brązową, a właściwie przednią część kabłąka z zachowanym zaczepem na sprężynę (tabl. VII, 26). Może to być fragment fibuli należącej do III grupy Almgrena serii pruskiej⁴, nawiązujący do unikatowych zapinek oczkowych z Opola Lubelskiego, gm. loco (T. Dąbrowska 1963, s. 318, ryc. 1: b), czy też z Depułytycz Królewskich, gm. Chełm

² Analizę antropologiczną przepalonych szczątków ludzkich przeprowadził mgr Stanisław Gronkiewicz z Zakładu Antropologii, Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu.

³ Z relacji mieszkańców Perespy wynika, iż wiele urn zostało zniszczonych w okresie międzywojennym, a także po wojnie – przy budowie drogi.

⁴ Wg określenia prof. dr hab. Andrzeja Kokowskiego z Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie.

zowa-
rzyska
du na
że od-
ągnąć
no do
prze-
dzie-
owały
nowe”
kie te
przez
kryto
eż pa-

który
ospo-
sielni-
owani
iwszy
szych
sińska

e, pod
obiek-
zarów
ej Lu-
odob-
monie
acyjną
do po-
Osada
y, gm.
- z ra-
cznie
zamy,
ak jak
ckich

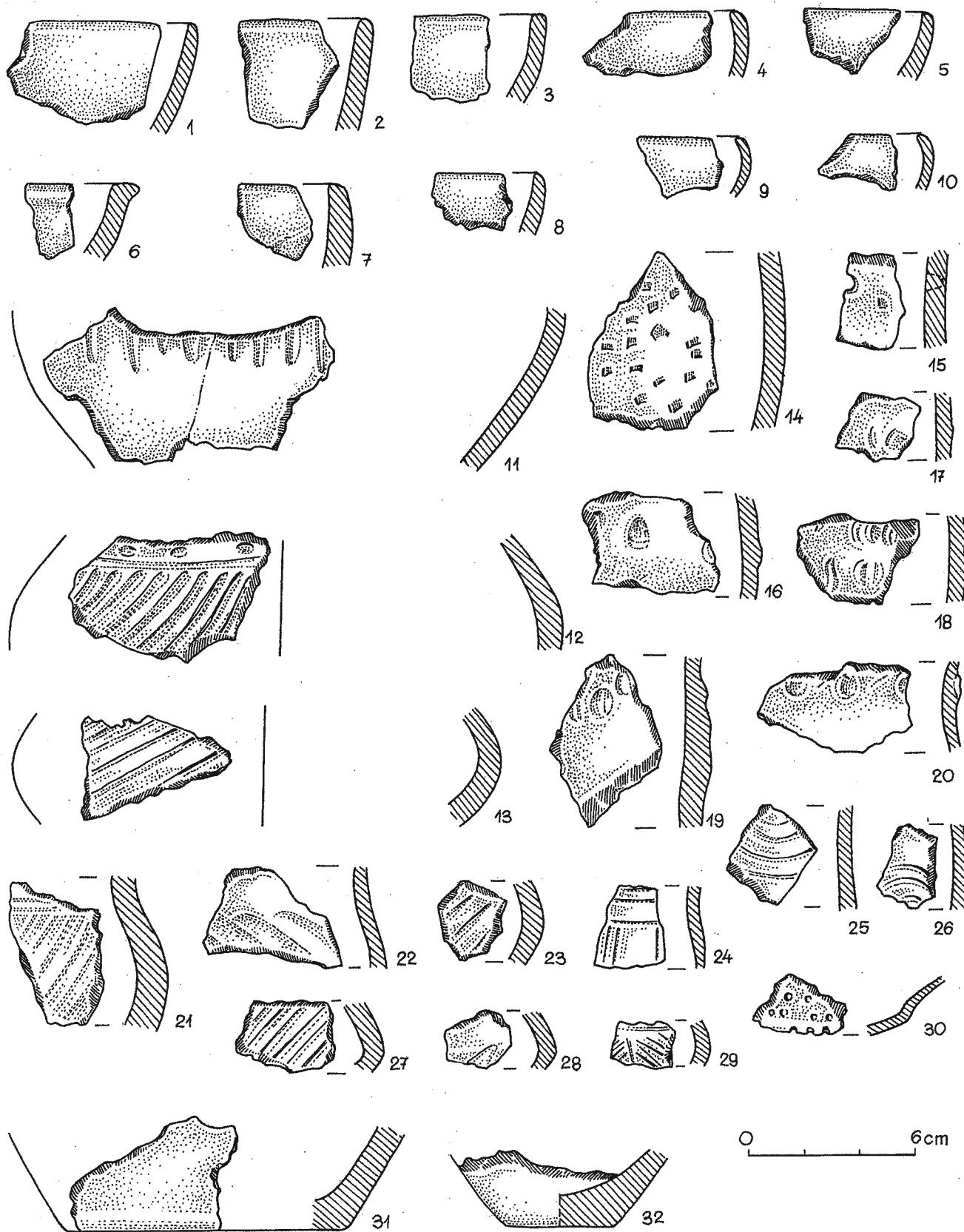
krésie
czasu
się na
frag-
ziono
część
(, 26).
grena
czko-
1963,
helm

lzkich
ologii,

ostało

- przy

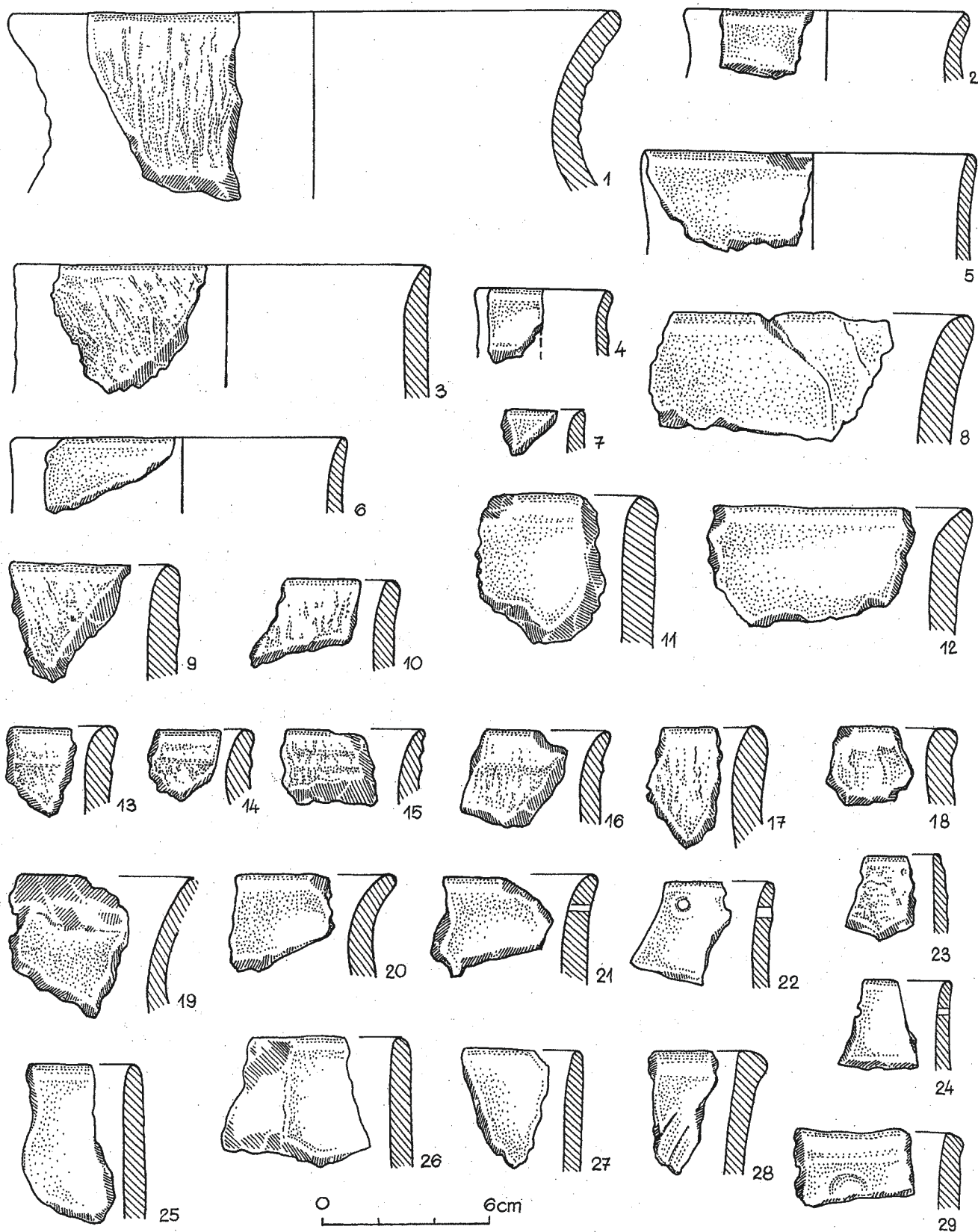
tytutu

Tabl. IV. Perespa, stan. 54. Fragmenty ceramiki obrzędowej i ze zniszczonych grobów ludności kultury lużyckiej, wydobyte z warstwy kulturowej stanowiska w 2003 roku

Taf. IV. Perespa, Fst. 54. Fragmente der Kultkeramik aus den zerstörten Gräbern des Lausitzer Volkes, exploriert 2003 von der Kulturschicht der Fundstelle

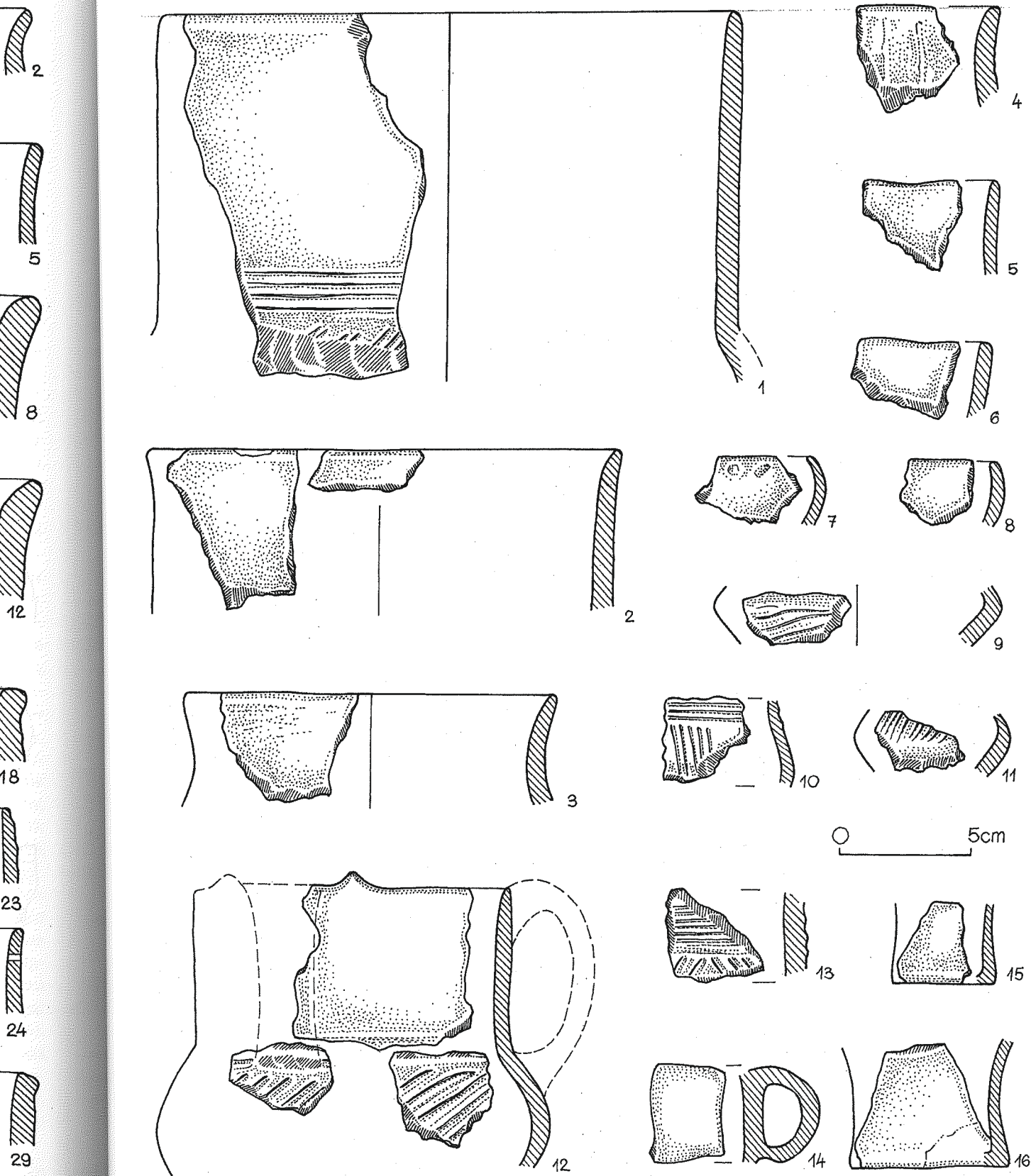
Табл. IV. Перэспа, пам. 54. Фрагменты керамікі рэгулярнай і з унічожаных пагребенняў лужыцкай культуры, обнаруженные в культурном слое памятника в 2003 году

Tabl. V. Perespa, stan. 54. Fragmenty ceramiki ludności kultury łużyckiej, wydobyte z humusu i z warstwy kulturowej stanowiska w 2003 roku

Taf. V. Perespa, Fst. 54. Keramikfragmente des Lausitzer Volkes, exploriert 2003 aus dem Humus und von der Kulturschicht der Fundstelle

Табл. V. Пэрэспа, пам. 54. Фрагменты керамікі лужицкай культуры, обнаруженные в слое гумуса и в культурном слое памятника в 2003 году

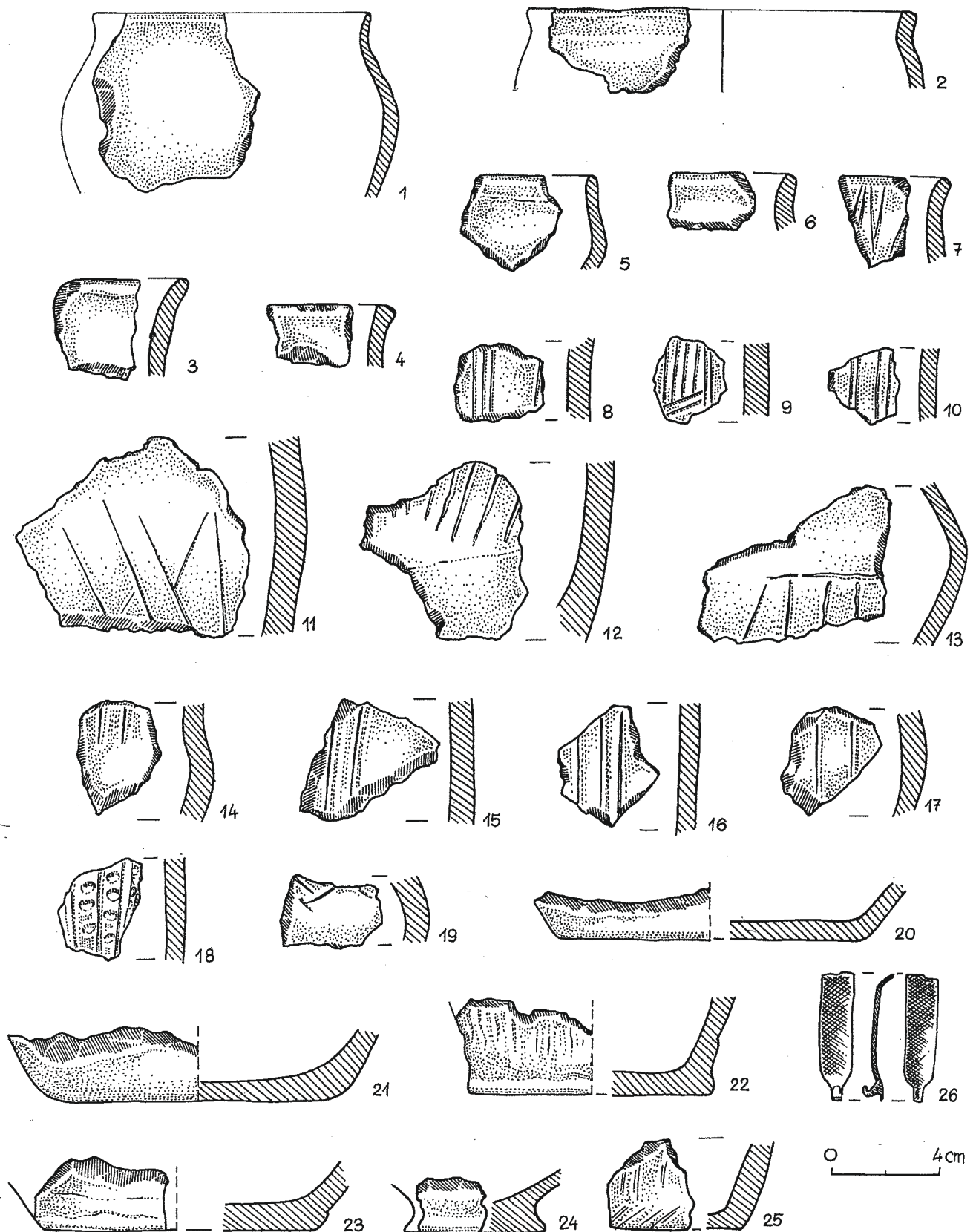

Tabl. VI. Perespa, stan. 54. Fragmenty ceramiki obrzędowej i ze zniszczonych grobów ludności kultury łużyckiej, wydobyte z warstwy kulturowej stanowiska w 2004 roku

Taf. VI. Perespa, Fst. 54. Fragmente der Kultkeramik aus den zerstörten Gräbern des Lausitzer Volkes, exploriert 2004 von der Kulturschicht der Fundstelle

Табл. VI. Перэспа, пам. 54. Фрагменты керамікі рэгулярнай і з унічтожаных пагребенняў лужыцкай культуры, обнаруженные в культурном слое памятника в 2004 году

w 2003
ndstelle
мятника

Tabl. VII. Perespa, stan. 54. Fragmenty ceramiki (1–25) oraz uszkodzona zapinka brązowa (26) ludności kultury przeworskiej, wydobyte z humusu i warstwy kulturowej w 2003 roku

Taf. VII. Perespa, Fst. 54. Keramikfragmente (1–25) und eine beschädigte Bronzefibel (26) des Przeworsk Kultur-Volkes, exploriert 2003 aus dem Humus und von der Kulturschicht der Fundstelle

Табл. VII. Пэрэспа, пам. 54. Фрагменты керамікі (1–25) і поврежденная бронзавая застэжка (26) пшеворскай культуры, обнаруженныя в гумусе і в культурным слоі в 2003 году

(A. Kokowski 1991, s. 55–56, ryc. 21). Wedle wstępnej oceny, zarówno ceramikę, jak i fragment fibuli, można wiązać z etapem osadnictwa przeworskiego na stanowisku 54 w Perespie. Jak się wydaje, mamy tu głównie do czynienia z typową ceramiką osadową występującą w fazach od B2 po C1a okresu wpływów rzymskich, na co zwłaszcza wskazuje ornamentyka i formy niektórych naczyń. Obecność podobnej ceramiki zanotowano np. na osadach kultury przeworskiej z terenu Polski środkowowschodniej – z Dobrego, gm. Wilków (A. Kokowski 1991, s. 69–82, ryc. 32: r, ryc. 33: a, b, d, g) i południowo-wschodniej – z Otałęży, gm. Czermin (J. Podgórska-Czopek 1999, s. 95, 97, 105, 116, tabl. 1: 4, tabl. 3: 3, tabl. 8: 8, tabl. 12). Zapewne z fazy przeworskiej stanowiska 54 w Perespie, mogły pochodzić również przేశliki gliniane, znalezione na powierzchni i w warstwie ornej, (tabl. IX, 3, 6). Dwa brązowe szydła-punce (tabl. IX, 11, 12), były narzędziami rzemieślnika – najprawdopodobniej metalurga – jubilera. Leżały bardzo blisko i równoległe do siebie, tak, jakby znajdowały się pierwotnie w jakimś futerale z surowca organicznego. Zostały znalezione bez kontekstu kulturowego, mogły być zatem używane zarówno w przeworskim warsztacie metalurgicznym z okresu wpływów rzymskich, jak też w jakimkolwiek czasie, kiedy zamieszkiwano obszar stanowiska. Forma owych szydeł-punc była bowiem na tyle funkcjonalna i uniwersalna, że powielano ją od eneolitu po okres nowożytny i czasy współczesne (E. Kłosińska 2005, s. 186–188).

Jednym ze znalezisk, które przedstawia pewne trudności interpretacyjne i budzi dyskusję⁵, jest obiekt 47, który nie został jeszcze całkowicie przebadany. Odkryta część wskazuje, że mógł mieć on prostokątny zarys. Wypełnisko stanowiła zwarta, czarna i ciemnoszara ziemia, a na dnie obiektu zalegało rumowisko polepy z zachowanym odciskiem rączy zwierzęcej. W wypełnisku i na polepie odkryto dużą liczbę fragmentów ręcznie lepionej ceramiki. Poza ceramiką w obiekcie zanotowano także kilka tzw. „chlebków” glinianych, niewielkich przedmiotów o kształcie jajowatym lub kulistym.

Trudno w tej chwili przesądzać o przynależności kulturowej i chronologii obiektu 47. Gliniane „chlebki” są, jak się wydaje, charakterystyczne przede wszystkim dla obiektów wczesnosłowiańskich. Na Lubelszczyźnie natrafiono na nie w chacie (obiekt nr 3) odkrytej w Świerszczowie-Kolonii, gm. Hrubieszów (stanowisko 28), datowanej na V–V/VI wiek. Znalezione tam 28 „chlebków” (A. Zakościelna, J. Gurba 1993, s. 9–10, 12–14, tabl. 1: e, i; tabl. 3: e–f, 4: b, e). Na Podkarpaciu zabytki tego typu zanotowano na kilku stanowiskach, m.in. na dwóch osadach wczesnosłowiańskich w Grodzisku Dolnym, gm. loco (stanowisko 3 oraz 22), gdzie na każdym znaleziono ponad sto sztuk podobnych przedmiotów (J. Podgórska-Czopek 1991, s. 11n.; S. Czopek, J. Podgórska-Czopek 2000, s. 217–219, tabl. 9: 1–7, tabl. 10). Inne znaleziska glinianych „chlebków” z tego obszaru pochodzą z osady w Bachorzku, gm. Dynów

⁵ Chcielibyśmy w tym miejscu serdecznie podziękować Panu prof. dr hab. Michałowi Parczewskiemu z Instytutu Archeologii UJ w Krakowie oraz z Instytutu Archeologii UR w Rzeszowie, a także Panu prof. dr hab. Wojciechowi Szymańskiemu z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie oraz z Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie za udzielenie cennych rad i wskazówek oraz za pomoc w ocenie znaleziska.

(stanowisko 16) (M. Parczewski 1996, s. 276, ryc. 14: 6–7) i z Woli Buchowskiej, gm. Jarosław (stanowisko 21) (tenże, 1998, s. 140, 142, ryc. 4, 5: 1). W kontekście wczesnosłowiańskim zanotowano je również na Dolnym Śląsku – w Żukowicach, gm. loco, a także w Małopolsce – w Złotej, gm. Samborzec (M. Parczewski 1989, s. 44) oraz w Igołomi, gm. Igołomia-Wawrzeńczyce (H. Dobrzańska 1998, s. 94, 99–100, tabl. 1: 2, 3). „Chlebki” odkrywano również podczas badań wcześniejszych stanowisk, np. późnorzymskiej osady w Białobrzegach, gm. loco (stanowisko 8) (J. Podgórska-Czopek 1991, s. 29). Poza Polską zabytki takie znane są głównie z terenów Ukrainy, Mołdawii a także z Czech (por. M. Parczewski 1989, s. 44) i z Białorusi. Znalezione je np. na osadzie wczesnosłowiańskiej Struga 1, obl. Brześć na południowej Białorusi, w obiektach datowanych na VII–VIII wiek (V. S. Vergej 1993, s. 71, 73, tabl. 3: 14–17, 20, tabl. 5: 21, 23), czy też na terytorium zachodniej Ukrainy (osada w Niesłuchowie, obl. Lwów), gdzie stwierdzono występowanie „przejściowych” materiałów czerniachowskich i wczesnosłowiańskich, datowanych na IV – pocz. V wieku (V. M. Cigilik 1996, s. 287–288, ryc. 4).

Funkcja glinianych „chlebków” nie została jeszcze definitywnie wyjaśniona. Jedni przypisują im znaczenie magiczne (I. P. Rusanova 1976, s. 50), inni zaś bardziej praktyczne zastosowanie. A. Zakościelna i J. Gurba (1993, s. 13) zasugerowali, że mogły one służyć jako podstawki do utrzymania w pionie naczyń w palenisku, albo jako obciążenia do sieci rybackich. M. Parczewski uważa, że były one najpewniej związane z konstrukcją sklepienia pieców glinianych (1998, s. 140).

Naczynia z obiektu 47 wykonane zostały z gliny żelazistej z domieszką piasku i granitowego tłuczni. Ich powierzchnia ma szorstką fakturę i barwę ceglasto-szarą. Na kilku fragmentach, po zewnętrznej stronie widoczne są wyraźne ślady pionowego pociągnięcia palcami. Warto w tym miejscu wspomnieć, że podobny sposób wykończenia powierzchni zanotowano na ceramice z obiektu określonego jako wczesnosłowiański, odkrytego w Zubowicach, gm. Komarów-Osada, na stanowisku 35, kilka kilometrów na zachód od Perespy (J. Kuśnierz, A. Urbański 1998, s. 151, ryc. 5: 2).

Kluczowe znaczenie przy interpretacji materiałów z obiektu 47 z Perespy może mieć eksploracja pozostałej jego części, jednak już dziś można powiedzieć, że pozyskane materiały wykazują pewne cechy charakterystyczne zarówno dla schyłkowej fazy okresu późnorzymskiego i okresu wczesnosłowiańskiego. Niewykluczone, że obiekt 47 będzie można w przyszłości zaliczyć do tzw. fazy przejściowej. Obecnie określenia tego można użyć jedynie roboczo. Przy interpretacji i datowaniu tego rodzaju znalezisk należy zachować daleko idącą ostrożność – łatwo bowiem o pomyłkę. Przykładem tego może być choćby stanowisko 3 w Grodzisku Dolnym, które początkowo uznano za osadę kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich, a ostatecznie okazało się, że jest to osada wczesnosłowiańska (J. Podgórska-Czopek 1991; M. Parczewski 1998, s. 138).

W ostatnich wiekach wczesnego średniowiecza badany obszar był częścią osady współczesnej, jak wynika ze wstępnej analizy materiału, pobliskiemu ośrodkowi grodowemu w Czerminie. Do najcenniejszych znalezisk odnoszących się do tego okresu zaliczyć należy przede wszystkim wyjątkowo dobrze zachowany piec garncarski (obiekt 24) (fot. 5), wraz

z pokładem gliny przy jego wlocie (obiekt 35) oraz jamą przypieczoną (obiekt 45). Stan zachowania pieca oraz w miarę czytelny kontekst stratygraficzny pozwalają odtworzyć proces jego budowy, a także sposób użytkowania i w końcu porzucenia. Piec składał się z komory paleniskowej z wlotem od strony zachodniej, rusztu oraz kopuły, z której zachowała się tylko dolna część. Komora paleniskowa została skonstruowana poprzez wylepienie grubą warstwą gliny ścian oraz dna jamy wykopanej w ziemi. Następnie, wewnątrz komory ułożono zapewne rusztowanie z drewna, na którym wsparto nieckowaty gliniany ruszt. Takie rozwiązanie sugeruje nie tylko brak jakiegokolwiek filara wewnątrz jednodzielnej komory paleniskowej, który podtrzymywałby ruszt, ale również odciski drewnianych kołków i beleczek, które utrwaliły się w różnych miejscach w ścianach komory. Podpalenie rusztowania, które mogło nastąpić albo przed właściwym wypałem ceramiki, albo też właśnie w celu dokonania wypału, utrwaliło konstrukcję pieca, który – co jest niewykluczone – mógł być wykorzystywany wielokrotnie. W ruszcie wykonano dziewięć otworów, z których osiem ułożonych było równomiernie na obwodzie, a jeden znajdował się pośrodku. Nad rusztem, już pod powierzchnią gruntu, znajdowała się kopuła, przykrywająca komorę na naczynia. Podczas jej lepienia, po zewnętrznej stronie pieca utworzyła się cienka warstwa gliny spadającej na powierzchnię gruntu (tzw. trójkąt). Dojście do wlotu zagłębionej w ziemi komory paleniskowej możliwe było dzięki jamie wykopanej po zachodniej stronie pieca. Odkryte obok dołki postłupowe (obiekty 58 i 63), mogły stanowić ślad konstrukcji zadaszania. Nie do końca jasna pozostaje natomiast funkcja bryły surowej gliny przy wlocie pieca, w której znaleziono fragmenty naczyń ceramicznych oraz kości zwierzęce. Nie jest wykluczone, że jest to tylko pokład gliny, który powstał podczas naprawy pieca, np. przy oczyszczaniu komory paleniskowej przed kolejnym wypałem lub też niepotrzebny już budulec, służący do polepiania kopuły, albo do uzupełniania innych ubytków. Wydaje się, że wlot do czeluści pieca nieprzypadkowo zwrócony był na zachód, gdyż zwykle od tej strony wieją w Perespie wiatry. Konstruktorom pieca chodziło prawdopodobnie o zapewnienie jak najlepszych warunków do wytworzenia ciągu, a tym samym odpowiednio wysokiej temperatury. Warunkiem uzyskania pionowego ciągu był także odpowiednich rozmiarów otwór w górnej, niezachowanej części kopuły.

Na ruszcie pieca, w glinie przy wlocie komory paleniskowej oraz w samej komorze, a także w wypełniku jamy przypieczonej znaleziono pokaźną liczbę fragmentów ceramiki, z których udało się zrekonstruować duże części kilku naczyń (fot. 6). Wszystkie formy z tego zbioru zostały wykonane z gliny żelazistej i podczas wypału przybrały kolor brązowy i brązowo-szary. Naczynia, które udało się zrekonstruować mają formę garnków o profilu esowatym, z wysoko umieszczonym barkiem i silnie profilowanym wylewem (typ IV, wg A. Żakiego 1974, s. 181–182, 184–185). Ich ścianki noszą ślady silnego obtaczania. Pod wylewem zwykle występuje pojedynczy motyw linii falistej, a poniżej – seria dookólnych żłobków rytych jednozębnym narzędziem. Poza garnkami zidentyfikowano również dwa fragmenty naczyń flaszowatych (typ IX, wg A. Żakiego 1974, s. 181–182, 187). Pod względem formalnym, technologicznym i stylistycznym ceramika ta nawiązuje do materiałów odkrytych

w obrębie kompleksu grodowego w Czermnie, odnoszących się do jego ostatniej fazy funkcjonowania, datowanej na XII–XIII stulecie (por. A. Abramowicz 1959, s. 150, 159, 160, ryc. 1: 3; odnośnie do datowania – por. także J. Gurba, A. Urbański 1998, s. 164). Zbliżony wylew naczynia flaszowatego oraz podobny sposób profilowania krawędzi wylewów garnków znane są także m.in. z XII–XIII-wiecznych materiałów pochodzących z grodziska w Jurowie, gm. Jarczów (E. Banasiewicz 1999, s. 165, ryc. 2: 2, 3: 2, 3: 4-5, 3: 9).

Odkrycie pieca garncarskiego sugeruje, że uchwycony został skraj osady. Urządzenia tego typu, ze względu na bezpieczeństwo pożarowe lokowano zazwyczaj poza częścią mieszkalną. Centrum osady znajdowało się zapewne nieco wyżej, na północ od przebadanego obszaru. Przemawia za tym rozrzut ceramiki wczesnośredniowiecznej. Niżej i bliżej wody rozlokowała się część rzemieślnicza. Warto w tym miejscu wspomnieć, że stosunkowo blisko odkrytego pieca do dziś istnieje niewielkie źródło wody. Mieszkańcy Perespy zwracają uwagę, że w jego obrębie można się natknąć na bale drewniane. Nie jest wykluczone, że – podobnie jak w Czermnie – pochodzą one z tak odległych czasów jak wczesne średniowiecze. Z pewnością informacja ta jest warta sprawdzenia.

Znaleziska wczesnośredniowiecznych pieców garncarskich należą do rzadkości, a ich odkryciem, tak jak w Perespie, rządzi po prostu przypadek. Przyczyną jest przede wszystkim lokalizacja pieców poza centrum osiedla, które zazwyczaj jest bardziej pożądanym miejscem poszukiwań archeologicznych, niż jego peryferie. Wczesnośredniowieczne piece dwukomorowe, z poziomym perforowanym rusztem znane są na terenie Polski tylko z Przemyśla-Zasania. Znaleziono tam osiem takich urządzeń i choć niektóre z nich były stosunkowo słabo zachowane, nie ma wątpliwości, że pod względem konstrukcji i wielkości są one analogiczne do pieca z Perespy. Piece z Przemyśla usytuowane były na lewym brzegu Sanu, stanowiąc część osady garncarskiej, która zapewne celowo rozlokowana została z dala od zwartej zabudowy znajdującej się po prawej stronie rzeki. A. Kunysz datuje funkcjonowanie pieców przemyskich na okres od XI do XIII lub nawet XIV wieku (1964, s. 344; 1968, s. 80). Piece garncarskie z Perespy i Przemyśla znajdują wiele analogii poza granicami Polski – na terenie Rosji, Ukrainy, Czech, Słowacji oraz Węgier (M. Kwapieniowa, A. Wałowy 1969, s. 210–211). Zupełnie inne, tzw. jaskiniowe piece garncarskie z poziomym ciągiem, w odniesieniu do wczesnego średniowiecza i ziem polskich, znane są z Lubonia, gm. loco (J. Kostrzewski 1949, s. 264) oraz z Sandomierza (A. Buko 1990, s. 151).

Z okresem wczesnego średniowiecza na stanowisku 54 w Perespie można także wiązać obiekty 3 i 4. Zachowały się w nich fragmenty konstrukcji glinianej, duże ułamki ceramiki (tabl. VIII, 1–11), narzędzia (?) z kości zwierzęcej (tabl. VIII, 12) oraz grudki rudy darniowej. Trudno przesądzać o funkcji tych obiektów, wydaje się jednak, że bardziej prawdopodobny jest ich związek z gospodarczo-produkcyjną częścią osady. Na stanowisku 54 w Perespie (w warstwie kulturowej), potwierdzono również inną działalność produkcyjną: szklarską i wytop żelaza z rudy darniowej. Dowodzi tego niewątpliwie ogromna ilość szlaki szklanej, kawałków rudy i żużła, który po wytopie niejednokrotnie zastygał w naczyniach, odzwierciedlając następnie kształt ich wnętrza. Na obecnym etapie

badani nie wiadomo jednak, czy szklarstwo i czarna metalurgia miały miejsce we wczesnym średniowieczu, czy też później – w okresie nowożytnym.

Materiały, które można odnieść do wczesnego średniowiecza wystąpiły także poza obiektami. Na powierzchni stanowiska oraz w obrębie warstwy kulturowej znaleziono dwa przęsłiki z różowego łupku owruckiego (tabl. IX, 4, 5). Zabytki tego typu wyrabiano masowo na Rusi Kijowskiej, a na terenach zamieszkałych przez Słowian Zachodnich, spotyka się je nawet na Śląsku, czy na obszarze Słowiańszczyzny Połabskiej. Pokażny zbiór przęsłików z różowego łupku pochodzi z Czerdna (por. m.in. A. Zbierski 1959, s. 115, tabl. 4: 9–12; I. Kutylowska 1988, s. 167, ryc. 2: n–p). Liczba znalezionych tam egzemplarzy oraz przepalone konkracje surowca wołyńskiego, na które natrafiono na osadzie rzemieślniczej z XII–XIII wieku (stanowisko 3), (I. Kutylowska 1988, s. 167), wskazują wyraźnie na ich miejscową produkcję. Poza tym, z Czerdna i Gródka, gm. Hrubieszów, mają również pochodzić krzyżyki wykonane z tego surowca (B. Rokitowska, M. Wołoszyn M. 2001, s. 52 – przypis 23). Okres produkcji przęsłików z łupku owruckiego datuje się zasadniczo od połowy X do XIII wieku (tamże, s. 53).

Inny interesujący zabytek wczesnośredniowieczny, niestety znaleziony na powierzchni stanowiska, to brązowa zapinka podkowiasta z płaskim kabłąkiem i spiralnie zawiniętymi końcami (ryc. 12: 9). Powierzchnia kabłąka, na którą zawinięte są końce, jest zdobiona wybijanym ornamentem zygzakowatym. Zabytki tego typu nie należą do zbyt częstych znalezisk na ziemiach polskich. W odniesieniu do wczesnego średniowiecza masowo spotyka się je na terenach penetrowanych przez wikingów (już od VII/VIII wieku) i zamieszkałych przez Bałtów (już od VIII wieku, ale głównie od XI do XIII wieku) (M. Piotrowski 2004, s. 135 – tam dalsza literatura). Pojawienie się wczesnośredniowiecznych zapinek podkowiastych na terenie południowej Polski można datować na IX–X wiek (por. E. Dąbrowska 1970, s. 201–202, 205; M. Piotrowski 2004, s. 128, 134–136). Schyłek ich użytkowania na terenie całej Polski przypada na XIII stulecie (M. Piotrowski 2004, s. 136). Brązowa zapinka podkowiasta z pogrubionymi końcami pochodzi również z grodziska w Czerdmnie, z poziomu datowanego na XII–XIII wiek (A. Zbierski 1959, s. 117).

Na powierzchni stanowiska znaleziony został również nieco pogięty pierścionek z taśmy brązowej, zwężającej się ku dołowi i rozszerzającej w części górnej. Sposób uformowania górnej partii sugeruje, że pierwotnie mogło tam być przymocowane oczko. Zabytki tego typu występują w stosunkowo szerokich ramach chronologicznych. Pierścionki taśmowate spotyka się na ziemiach polskich w okresie od IX do początku XIV wieku, choć najczęściej pojawiają się w kontekstach od XI do XIII stulecia (H. Kóčka-Krenz 1993, s. 119).

Prawdopodobnie w XIII wieku osada w Perespie przestała funkcjonować. Przyczyn należy upatrywać, jak się wydaje, w najazdach tatarskich (1241–1242, 1259–1260, 1287–1288). Wprawdzie archeologicznych dowodów mongolskiego napadu nie udało się w Perespie odkryć, ale natrafiono na nie w pobliskim Czerdmnie. Znaleziono tam żelazne groty tatarskie oraz fragmenty żelaznego karwasza o wschodniej proveniencji (W. Świętosławski 1997, s. 40, 75–77, 88–89, 90–91). Podjęte pod koniec lat 90. XX wieku dendrochronologiczne próby

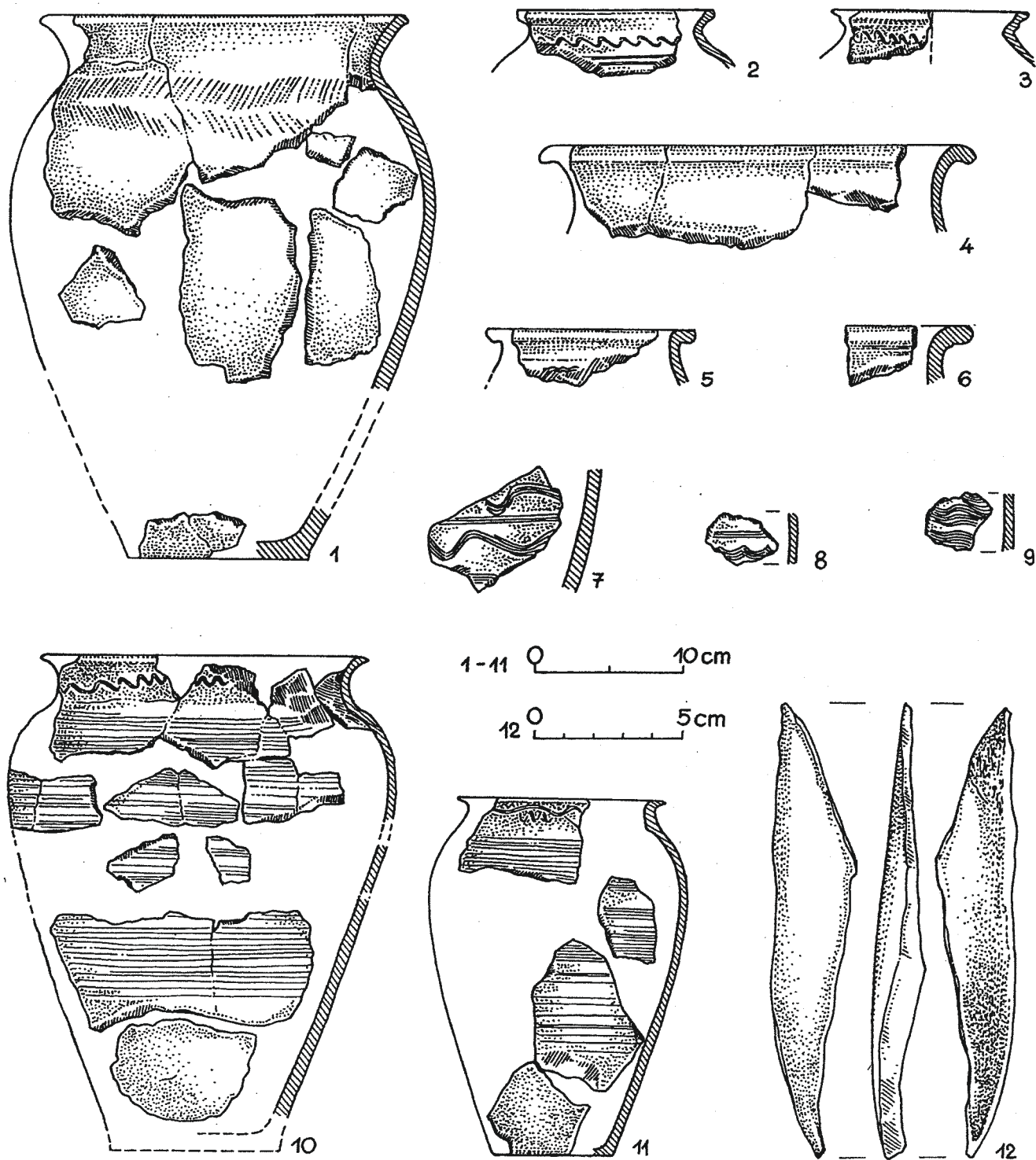
uściślenia chronologii poszczególnych faz funkcjonowania ośrodka w Czerdmnie sugerują, że przestał on prosperować raczej w drugiej połowie XIII stulecia (J. Gurba, A. Urbański 1998, s. 164). Prawdopodobnie w tym samym czasie opustoszała osada w Perespie.

Ślady dalszego osadnictwa na terenie Perespy pochodzą dopiero z XV wieku. Na to stulecie można datować kilka fragmentów ceramiki znalezionych na powierzchni, w okolicy kościoła (stanowisko 55). Wtedy to wieś pojawiła się w źródłach pisanych. Wiadomo, że na początku XV wieku należała do Doroty i Marcina z Dobraczyna. Szczególnie niepomysłny okres w życiu wsi przypadł na wiek XVI. Według rejestru poborowego z 1531 roku Perespa była opustoszała. W 1535 roku uległa spaleni, a ponownie zasiedlona w 1531 roku, została dotknięta morową zarazą. Wtedy z 38 rodzin we wsi, pozostało jedynie 17 (J. Niedźwiedź 2003, s. 373). Z tego oraz z następnego stulecia pochodzi większość zabytków ruchomych oraz obiektów odkrytych na stanowisku 54.

Najbardziej interesującym z nich okazał się obiekt 2, będący pozostałością budynku z drewnianą podłogą, po której zachowały się zbutwiałe deski ułożone w kwadrat. Znalezione w pobliżu obiektu dwie wielkie bryły polepy konstrukcyjnej mogły być natomiast reliktem wzmacniania ścian bocznych. Pod podłogą znajdowała się piwniczka. Z wypełniska obiektu pozyskano wielką ilość fragmentów ceramiki, bryłek polepy, szlaki szklanej, kości zwierzęcych oraz różnego rodzaju wyroby z żelaza – gwoździe, fragmenty podków, okucie obcasa (tzw. rak) i element uprzęży końskiej. Tuż pod podłogą, w południowo-zachodnim narożniku budynku znaleziono skarb srebrnych monet (obiekt 1), które, jak wskazywał fragment spetryfikowanej tkaniny, znajdowały się pierwotnie w sakiewce lub były po prostu zawinięte w jakiś materiał (fot. 7). Tak opakowane monety zostały zdeponowane w drewnianej zapewne skrzyneczce, po której zachowały się żelazne okucia oraz żelazna kłódka. Skarb był złożony z 46, zaśniedziałych i sklejonych ze sobą monet. Pochodziły one z mennic Korony Polskiej (20 egzemplarzy), Prus (22 egzemplarze) i Śląska (4 egzemplarze). Zostały wybite między rokiem 1492 a 1552. Skarb z Perespy był niewielki i zawierał monety o niewielkich nominałach: grosze polskie, półgrosze i szelągi. Wartość skarbu wynosiła niespełna 1 złoty polski, co wystarczało za ledwie na trzy garnce wina⁶. Na zawartość obiektu 2 składały się zatem przedmioty miejscowej wytwórczości, ale także wyroby pochodzące spoza Lubelszczyzny. W zestawie tym zwraca zwłaszcza uwagę żelazny element uprzęży końskiej, a właściwie ogłowia (fot. 8). Tworzył on tzw. pelam (pelham), pozwalający na sprawniejsze, niż przy tradycyjnym wędzidle, powodowanie koniem. Zabytek posiada trzy pierścienie – dwa usytuowane na końcach czanki, a jeden pierścień pośrodku – i do niego zamocowane było wędzidło. Kielzna z podobnymi elementami używane są jeszcze współcześnie, brak ich jednak wśród dotychczasowych znalezisk archeologicznych z terenu Polski (P. A. Nowakowski 2003, s. 46–47).

Obiektowi 2 towarzyszyły liczne jamy gospodarcze (obiekty 6, 7, 14) oraz rozległy obiekt 11 o podobnym przeznaczeniu,

⁶ Analiza monet została przeprowadzona przez dr hab. Borysa Paszkiewiczza z Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie.

Tabl. VIII. Perespa, stan. 54. Naczynia, fragmenty ceramiki oraz narzędzie (?) kościane, wydobyte z wczesnośredniowiecznych obiektów 3 (2, 3, 10, 11) i 4 (1, 4-9, 12) w 2003 roku

Taf. VIII. Perespa, Fst. 54. Gefäße und Keramikfragmente und Beinwerkzeug (?), exploriert 2003 aus den frühmittelalterlichen Objekten 3 (2, 3, 10, 11) und 4 (1, 4-9, 12)

Табл. VIII. Пэрэспа, пам. 54. Сосуды, фрагменты керамікі і косяныя орудзія труда (?), обнаруженные в раннесредневековых объектах № (2, 3, 10, 11) и 4 (1, 4-9, 12) в 2003 году

Fot. 1. Perespa, stan. 54. Poziom użytkowy w obiekcie 10. Fot. M. Piotrowski

Fot. 1. Perespa, Fst. 54. Nutzungshorizont im Objekt 10. Fot. M. Piotrowski

Фото 1. Пэрэспа, пам. 54. Функцыянальны ўзровень аб'екта 10. Фото М. Петровски

Fot. 3. Perespa, stan. 54. Uszkodzony „piętrowy”, ciałopalny grób popielnicowy nr 8. Fot. M. Piotrowski

Fot. 3. Perespa, Fst. 54. Beschädigt, „mehrstöckig” Urnengrab Nr. 8. Fot. M. Piotrowski

Фото 3. Пэрэспа, пам. 54. Павежанае «двухъярусное» кремацыйнае пагребенне ў ўрне № 8. Фото М. Петровски

Fot. 2. Perespa, stan. 54. Motyka rogowa z obiektu 20 oraz szydła kościane z obiektów 2A i 28. Fot. M. Piotrowski

Fot. 2. Perespa, Fst. 54. Hornhacke aus dem Objekt 20 und Knochenahle aus dem Objekt 2A und 28. Fot. M. Piotrowski

Фото 2. Пэрэспа, пам. 54. Роговая мотыка з аб'екта 20 і кастяныя шыл'я з аб'ектаў 2А і 28. Фото М. Петровски

Fot. 4. Perespa, stan. 54. Bogato ornamentowana popielnica z grobu 15. Fot. M. Piotrowski

Fot. 4. Perespa, Fst. 54. Reich ornamentierte Urne aus dem Grab 15. Fot. M. Piotrowski

Фото 4. Пэрэспа, пам. 54. Богата афармленая ўрна з пагребення 15. Фото М. Петровски

Fot. 5. Perespa, stan. 54. Piec garncarski (obiekt 24) w trakcie eksploracji. Fot. M. Piotrowski

Fot. 5. Perespa, Fst. 54. Töpferofen (Objekt 24) während der Explorierung. Fot. M. Piotrowski

Фото 5. Пэрэспа, пам. 54. Гончарный горн (объект 24) в ходе раскопок. Фото М. Петровски

Fot. 7. Perespa, stan. 54. Skarb monet srebrnych (obiekt 1) w momencie odkrycia. Fot. M. Piotrowski

Fot. 7. Perespa, Fst. 54. Silberner Münzenschatz (Objekt 1) im Augenblick der Entdeckung. Fot. M. Piotrowski

Фото 7. Пэрэспа, пам. 54. Клад серебряных монет (объект 1) в момент выявления. Фото М. Петровски

Fot. 6. Perespa, stan. 54. Garnek znaleziony w pobliżu pieca. Fot. M. Piotrowski

Fot. 6. Perespa, Fst. 54. In der Umgebung des Ofens gefundener Topf. Fot. M. Piotrowski

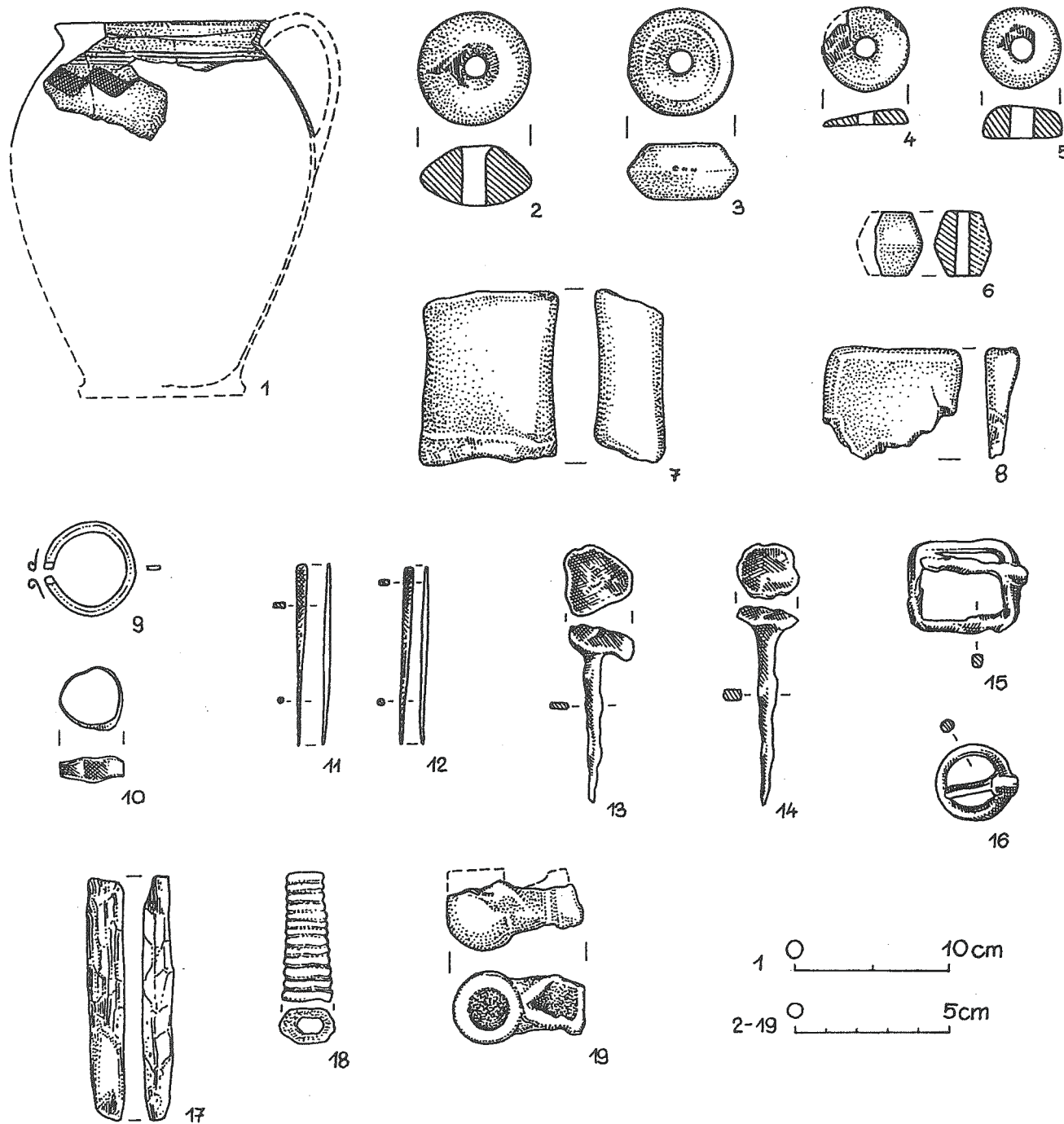
Фото 6. Пэрэспа, пам. 54. Горшок, обнаруженный вблизи горна. Фото М. Петровски

Fot. 8. Perespa, stan. 54. Munsztuk żelazny, fragment ceramiki oraz relikw zbutwiałej podłogi drewnianej w obiekcie 2. Fot. M. Piotrowski

Fot. 8. Perespa, Fst. 54. Eisernes Mundstück, Keramikfragment und Überrest des morsch gewordenen Holzbodens im Objekt 2. Fot. M. Piotrowski

Фото 8. Пэрэспа, пам. 54. Железные удила, фрагмент керамики и реликт истлевшего деревянного пола в объекте 2. Фото М. Петровски

Tabl. IX. Perespa, stan. 54. Wyroby z gliny (1-3, 6, 19), kamienia (4, 5, 7, 8), brązu (9-12), żelaza (13-16) i kości (17, 18), znalezione na powierzchni stanowiska i wydobyte z humusu w 2003 roku

Taf. IX. Perespa, Fst. 54. Tonerzeugnisse (1-3, 6, 19), Steinerzeugnisse (9-12), Eisenerzeugnisse (13-16) und Beinerzeugnisse (17, 18), die 2003 auf der Oberfläche der Fundstelle gefunden und aus dem Humus exploriert wurden

Табл. IX. Пэрэспа, пам. 54. Изделия из глины (1-3, 6, 19), камня (4, 5, 7, 8), бронзы (9-12), железа (13-16) и кости (17, 18), обнаруженные на дневной поверхности памятника и в слое гумуса в 2003 году

powiększany prawdopodobnie co roku. W jednej z takich jam natrafiono na kompletny szkielet młodej krowy i na ceramikę datowaną na XVI–XVII wiek. Zabytki z tego zapewne okresu zalegały również w wielkiej liczbie na powierzchni całego stanowiska i w warstwie kulturowej. Oprócz ceramiki (tabl. IX, 1), odkryto tu m.in. żelazne gwoździe i sprzączki do pasa oraz butów (tabl. IX, 13–16), kamienne osetki (tabl. IX, 7, 8), kościane narzędzie (?) rogową oprawę szydła/noża (tabl. IX, 17, 18), a także glinianą fajkę (tabl. IX, 19), oraz fragmenty glazurowanych kafli.

Ceramika nowożytna ze stanowiska pochodzi przede wszystkim z obiektu 2 i jego najbliższego sąsiedztwa. W znacznej ilości znaleziono ją również na powierzchni stanowiska, w warstwie humusu oraz w warstwie kulturowej. Pojedyncze fragmenty takiej ceramiki trafiały także do wypełnień różnych obiektów, gdzie miały charakter rezydualny. Naczynia nowożytne wykonywano z dwóch rodzajów gliny: kaolinitowej oraz żelazistej. W pierwszym przypadku naczynia wypalane w atmosferze utleniającej przybrały kolor biały lub kremowy, a wypalane w atmosferze redukcyjnej – popielaty. Naczynia z gliny żelazistej (lub z domieszką gliny żelazistej) w atmosferze utleniającej wypaliły się na kolor brunatny, a w atmosferze redukcyjnej na stalowo-szary. Część naczyń była polewana glazurą. Szklwienie stosowano głównie w połączeniu z naczyniami wypalającymi się na kolor biały, ale polewano także naczynia siwe. Szklwiwo, nakładane zazwyczaj tylko od strony wewnętrznej, miało kolor zielony, złoto-żółty oraz różne odcienie koloru brązowego. Część naczyń, zarówno białych, jak i siwych, była malowana pasami bordowej farby. Innym sposobem ornamentacji były gęste i płytkie żłobki pokrywające zazwyczaj górną część naczyń. Na uwagę zasługuje fakt, iż zanotowano także 26 fragmentów tzw. półmajoliki zdobionej ornamentem roślinno-geometrycznym. Wśród zidentyfikowanych form naczyń można wymienić garnki, dzbany, kubki, talerze, misy, pokrywki oraz patelnie. Opisany materiał ceramiczny można datować na XVI–XVII wiek.

Nowożytne zabytki znalezione na badanym stanowisku, a szczególnie w obrębie obiektu 2, wyraźnie sugerują związek z jedną lub kilkoma zamożnymi osobami mieszkającymi niegdyś w Perespie. Bliskość kościoła – dawnej cerkwi – pozwala brać pod uwagę przede wszystkim osoby duchowne. Pierwsza wzmianka w źródłach pisanych o cerkwi w Perespie pochodzi z 1573 roku⁷, jest zatem wielce prawdopodobne, iż odkryty obiekt stanowił część większego kompleksu zabudowań gospodarczych na posesji przycerkiewnej. Interpretacja funkcji tego budynku oraz jego użytkownika (użytkowników), nie jest jednak łatwa. Możliwe, że był to jakiś lamus lub miejsce gromadzenia odpadków. Obecność elementów oporzędzenia końskiego sugeruje natomiast, że odkryty obiekt to stajnia lub jakiś budynek jej towarzyszący. Depozytariuszem niewielkiego skarbu mógł być też ktoś z otoczenia zamożnego duchownego, zatrudniony w gospodarstwie. Znaczna ilość, rodzaj oraz zestaw naczyń, każe zastanowić się, czy w tym miejscu Perespy nie wznosiła się w XVI–XVII wieku karczma.

⁷ W roku 1807 Rafał Horodyński, w miejsce drewnianej, ufundował świątynię murowaną. W roku 1919 cerkiew rekoncyliowano na kościół katolicki (por. J. Niedźwiedz 2003, s. 374–375).

Na stanowisku 54 w Perespie odsłonięto również wiele obiektów, których datowanie i przynależność kulturowa są na obecnym etapie analizy trudne do jednoznacznego ustalenia. Szczególne problemy interpretacyjne powstają w odniesieniu do obiektu 33, zlokalizowanego w pobliżu, omówionego wcześniej, wczesnośredniowiecznego pieca garncarskiego. W silnie przesyconym popiołem wypełniku obiektu 33, odsłonięto konstrukcję (?) z niewielkich, przepalonych kamieni oraz skupisko kilkunastu „buł” glinianych. Owe zagadkowe formy, przypominające nieco bochenki okrągłego, czy też owalnego chleba, miały średnicę od 10 do ponad 20 cm i wyraźne ślady palcowego uchwycenia, formowania i wygładzania. Wedle wstępnej oceny, mogły to być porcje gliny przygotowane do wykonania naczyń, albo do polepiania ścian domostwa, być może ukryte po to, aby nie wyschły. Na obecnym etapie analizy trudno jednak jednoznacznie ocenić tożsamość kulturową osoby, która zamierzała tę glinę wykorzystać. Mogło mieć to miejsce w pradziejach, bądź we wczesnym średniowieczu, trzeba bowiem pamiętać, że na podobne, lecz nieco mniejsze „bochenki” natrafiono w pobliskim Czermnie, gdzie uznane zostały za relikty pracowni garncarskiej i wydatowane na koniec X–XI wiek (A. Abramowicz 1959, s. 151, 155–156, 177, ryc. 40–42).

Jak można przypuszczać, obiekty o szczególnie wyraźnych zarysach i uwarstwieniu miały nowożytną, lub całkiem współczesną metrykę. Do takich należały wielkie i głębokie jamy śmietniskowe (obiekt 8 i obiekt 39), skąd wydobyto ogromną ilość ceramiki nowożytnej oraz mnóstwo przedmiotów żelaznych. Na wiek XX zapewne, przypadać mogą obiekty 49 i 72 (piwnice na ziemniaki?) oraz wyjątkowo „świeże” jamy 48 i 50 (efekt działalności tzw. eksploratorów?)⁸.

Stanowisko 54 w Perespie, gm. Tyszowce należy bez wątpienia do jednych z najciekawszych obiektów archeologicznych, odkrytych i badanych na wschodnich rubieżach ziem polskich, a zwłaszcza w dorzeczu Huczwy. Bogate materiały, pozyskane w trakcie badań, świadczą o intensywności osadnictwa, któremu niewątpliwie sprzyjały nie tylko znakomite, miejscowe warunki naturalne (ciek zasobny w wodę, szerokie połacie łąk i obszarów leśnych, żyzne gleby), lecz także swiste „geopolityczne” położenie, na ważnym od epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, szlaku komunikacyjnym. Owa arteria we wczesnym średniowieczu połączyła Kijów z wiodącymi środkowoeuropejskimi ośrodkami – Krakowem, Wrocławiem, Pragą czy z Ratyzboną.

Osada ludności kultury trzcinieckiej w Perespie powiększyła zespół stanowisk tej kultury, który w okolicach Tyszowiec tworzył wyraźnie wyodrębniający się mikroregion osadniczy. Cmentarzysko ciałopalne obsługiwało zapewne jedno ze skupisk ludności kultury lużyckiej, które było zamieszkiwane w młodszych odcinkach epoki brązu nad Sieniochą. Idąc w górę tej rzeki, natrafiamy na kolejny taki mikroregion z cmentarzyskiem ciałopalnym w Komarowie. Oba cmentarzyska spełniały na pewno istotną rolę konsolidującą mieszkańców tych małych struktur osadniczych, porządkowały przestrzeń społeczną i były ważnym punktem odniesienia.

⁸ Według mieszkańców Perespy, w zasięgu stanowiska 54 całkiem niedawno prowadzono poszukiwania z użyciem wykrywacza metalu.

Osada wczesnośredniowieczna, gdzie jednym z zajęć mieszkańców była produkcja ceramiki, funkcjonowała niewątpliwie w powiązaniu z wielkim grodem w Czermnie. Niemalże również znaczenie miała XVI–XVII-wieczna osada w Perespie, skoro jej mieszkańcy użytkowali w tym czasie piękną glazurowaną ceramikę o miejskim charakterze i tezauryzowali srebrne monety.

Słabiej czytelna jest wczesnobrązowa faza osadnictwa na tym stanowisku. Osadnictwo z epoki wpływów rzymskich wykraczało zaś prawdopodobnie poza ramy stanowiska 54, obejmując – leżącą powyżej – krawędź terasy nadzalewowej, gdzie na stanowiskach 55 i 56 znajdować się mogło cmentarzysko kultury wielbarskiej (wydobyto przedmioty ze zniszczonych grobów, a w czasie budowy drogi znaleziono srebrną monetę rzymską).

Wydaje się, że nawet na obecnym etapie badań można za ryzykować twierdzenie, że cypel nad Sieniochą był zasiedlany przez bardzo długi czas, w którym przerwy osadnicze zdarzały się niezwykle rzadko. W kontekście tego spostrzeżenia powstaje bardzo interesujący problem badawczy, gdy zadamy pytanie, czy tego przyczyną były zmiany klimatyczne (okres halsztacki?), wydarzenia polityczne (najazdy ludów koczowniczych),

a może gospodarcze. Jak dotąd, źródła pisane podają jedynie epidemiczną przyczynę wyludnienia (por. wyżej).

Innym, niezwykle ważnym i obszernym zagadnieniem, które zarysowuje się na tle obecnego stanu badań są podstawy gospodarcze ludności zamieszkującej stanowisko zarówno w pradziejach, średniowieczu i w czasach nowożytnych. Istnieje potrzeba naukowego opracowania materiału kostnego pod kątem ustalenia struktury hodowli i wykorzystywania zwierząt dzikich, a także wykonania analiz botanicznych w celu odtworzenia roślinności potencjalnej okolic Perespy⁹, a także wyróżnienia roślin uprawianych przez miejscową ludność. Wiele uwagi wymaga problem pozyskiwania surowców i ich obróbki. Nie chodzi tylko o te najbardziej dostępne, jak glina, krzemień, kość, róg, rudy żelaza, drewno, ale np. także o stwierdzenie możliwości istnienia i eksploatacji słonych źródeł (co może sugerować znalezisko brykietaża). Warto wreszcie badać rozmaite prądy kulturowe, które niewątpliwie docierały do Perespy w różnych momentach dziejów.

Stanowisko 54 (i jego otoczenie) w Perespie jest zatem niezwykle interesującym obiektem archeologicznym, budzącym wielkie nadzieje badawcze. W związku z tym przewiduje się w jego obrębie dalsze badania.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Abramowicz A.
1959 *Ceramika z Czermna nad Huczwą*, „APolski”, t. 4, s. 149–184.
- Banasiewicz E.
1999 *Czwarty sezon badań grodziska w Jurowie*, pow. Tomaszów Lubelski, woj. lubelskie, „APŚ”, t. 4, s. 165–170.
- Buko A.
1990 *Ceramika wczesnopolska. Wprowadzenie do badań*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Cigilik V. M.
1996 *Novi doslidžennja poseleńnja v Neslukhovi*, „MSROA”, t. 17, s. 283–289.
- Czopek S., Podgórska-Czopek J.
2000 *Wielokulturowe stanowisko nr 22 w Grodzisku Dolnym, pow. Leżajsk – podsumowanie wyników badań prowadzonych w latach 1996–1999*, „MSROA”, t. 21, s. 203–224.
- Dąbrowska E.
1970 *Wczesnośredniowieczny gród w Szczaworyżu, pow. Busko Zdrój, w świetle badań w latach 1962–1968*, „Spr. Arch.”, t. 22, s. 193–207.
- Dąbrowska T.
1963 *Znaleziska z okresu rzymskiego z Opola Lubelskiego*, „WA”, t. 29, z. 3, s. 318–319.
- Dobrzańska H.
1998 *Wczesnosłowiańska osada w Igołomi*, „Archaeoslavica”, t. 3, s. 71–114.
- Głosik J.
1958 *Cmentarzysko ciałopalne kultury lużyckiej z IV okresu epoki brązu w Topornicy, pow. Zamość*, „Mat. Star.”, t. 3, s. 155–205.
- Gurba J., Urbański A.
1998 *Nowe materiały do datowania drewnianych konstrukcji zespołu grodzowego „Czerwień” w Czermnie nad Huczwą*, „APŚ”, t. 3, s. 159–166.
- Kłosińska E.
2004 *O pewnym grobie odkrytym dwa razy, [w:] Pod opieką bóstw nieba i ziemi. Obrządek pogrzebowy w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza na Lubelszczyźnie. Katalog Wystawy w Muzeum UMCS w Lublinie*, Lublin, s. 25–28.
- 2004a *Pod opieką bóstw nieba i ziemi, [w:] Pod opieką bóstw nieba i ziemi. Obrządek pogrzebowy w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza na Lubelszczyźnie. Katalog Wystawy w Muzeum UMCS w Lublinie*, Lublin, s. 17–25.
- 2005 *Dwa unikatowe znaleziska metalowe z Gródka, gm. Hrubieszów*, „APŚ”, t. 7, s. 185–188.
- Kłosińska E., Klisz T.
2003 *Po śmierci ku Słońcu*, „ZOW”, R. 58, s. 59–67.
- Kóćka-Krenz H.
1993 *Biżuteria północno-zachodniosłowiańska we wczesnym średniowieczu*, Poznań.
- Kokowski A.
1991 *Lubelszczyzna w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, Lublin.
- Kostrzewski J.
1949 *Kultura prapolska*, Poznań.
- Kunysz A.
1964 *Osada garncarska w Przemysłu (XI–XIV wiek)*, „RPrzemyski”, t. 10, s. 336–346.
- 1968 *Wczesnośredniowieczne osiedle garncarskie w Przemysłu na Zasaniu*, „KHKM”, R. XVI, s. 73–81.
- Kuśnierz J., Urbański A.
1998 *Obiekt mieszkalny z początków wczesnego średniowiecza w Zubowicach, stan. 35, pow. Zamość*, „Archaeoslavica”, t. 3, s. 149–156.

⁹ Na terenie Perespy pobrano m.in. próbki ziemi i torfu w celu dokonania analiz pyłkowych i fosforowych. Materiały te opracowuje dr Danuta Urban z Akademii Rolniczej w Lublinie.

- Kutyłowska I.
1998 *Osada rzemieślnicza w Czerminie Kolonii, stan. nr 3, woj. zamojskie*, „APŚ”, t. 3, s. 167–170.
- Kwapieniowa M., Wałoway A.
1969 *Piece garncarskie w świetle badań archeologicznych*, „Mat. Arch.”, t. 10, s. 205–229.
- Misiewicz W.
1985 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Topornicy, woj. zamojskie. Badania Muzeum Okręgowego w Lublinie z roku 1957*, „St. Mat. Lub.”, t. 10, s. 7–31.
- Niedźwiedź J.
1991 *Uwagi na temat początków kultury łużyckiej w południowo-wschodniej Lubelszczyźnie w świetle znalezisk wyrobów brązowych*, [w:] *Schyłek neolitu i wczesna epoka brązu w Polsce środkowowschodniej*, „Lub. Mat. Arch.”, t. 6, s. 267–274.
1997 *Z badań nad pograniczem chronologicznym kultury trzcinieckiej i łużyckiej na Lubelszczyźnie*, „APŚ”, t. 2, s. 376–384.
2001 *Materiały do badań nad kulturą łużycką w południowo-wschodniej Lubelszczyźnie, Zamość* (mps w Archiwum RO-SiOŚK w Lublinie).
2003 *Leksykon historyczny. Miejsowości dawnego województwa zamojskiego, Zamość*.
- Nowakowski P. A.
2003 *W sprawie datowania munsztuków z ziem polskich*, „KHKM”, R. LI, nr 1, s. 41–48.
- Parczewski M.
1989 *Żukowice pod Głogowem w zaraniu średniowiecza (Żukowice bei Głogów am Anfang des Mittelalters)*, „Głogowskie Zeszyty Naukowe”, t. 2, Głogów.
1996 *Rezultaty badań wykopaliskowych w Bachórze w latach 1993–1995*, „MSROA”, t. 17, s. 263–282.
1998 *Nowe materiały wczesnosłowiańskie z Polski południowo-wschodniej*, „Archaeoslavica”, t. 3, s. 133–145.
- Piotrowski M.
2004 *Wybrane zabytki archeologiczne pochodzące z wielokulturowego stanowiska 22 w Łukawicy, w woj. podkarpackim*, „RPrzemyski”, t. 40, z. 2, s. 127–140.
- Podgórska-Czopek J.
1991 *Materiały z wczesnośredniowiecznej osady w Grodzisku Dolnym, stan. 3, woj. Rzeszów*, „Archaeoslavica”, t. 1, s. 9–60.
1999 *Osada z okresu rzymskiego w Otałęży, pow. Mielec, woj. podkarpackie (stanowisko 1)*, „MSROA”, t. 20, s. 89–163.
- Rokitowska B., Wołoszyn M.
2001 *Wczesnośredniowieczne zabytki pochodzenia wschodniego z wykopalisk w Pełnatyczach, pow. Przeworsk*, „RPrzemyski”, t. 37, z. 1, s. 43–59.
- Rusanova I. P.
1976 *Slavjanske drevnos'ti VI–VIII v.*, Moskva.
- Ścibior J. M., Ścibior J.
1990 *Obiekt schyłkowej (łódzkiej) fazy kultury trzcinieckiej w Dwikozach, woj. Tarnobrzeg*, „Spr. Arch.”, t. 41, s. 95–124.
- Świętosławski W.
1997 *Archeologiczne ślady najazdów tatarskich na Europę Środkową w XIII wieku*, Łódź.
- Taras H.
1995 *Kultura trzciniecka w międzyrzeczu Wisły, Bugu i Sanu*, Lublin.
1997 *Schyłek kultury trzcinieckiej na Lubelszczyźnie w świetle dotychczasowych badań*, „APŚ”, t. 2, s. 368–375.
- Vergej V. S.
1993 *Rannelslavjanskoe poselene Struga 1 na niższej Horyni*, „Archaeoslavica”, t. 2, s. 63–85.
- Zakościelna A., Gurba J.
1993 *Obiekt mieszkalny z początków wczesnego średniowiecza ze stanowiska 28 w Świerszczowie Kolonii, woj. zamojskie*, „Archaeoslavica”, t. 2, s. 7–24.
- Zbierski A.
1959 *Wczesnośredniowieczne materiały archeologiczne z Czermina nad Huczwą (Zabytki ruchome z wyjątkiem ceramiki)*, „APolski”, t. 4, z. 1, s. 105–148.
- Żaki A.
1974 *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

Elżbieta Kłosińska, Marcin Piotrowski

Forschungsergebnisse aus der multikulturellen Fundstelle Nr. 54 in Perespa, Gem. Tyszowce in den Grabungskampagnen 2003–2004

Zusammenfassung

Die Fundstelle wurde im Frühling 2001 während der Ackerarbeiten entdeckt. Man fand damals eine Lausitzer Urne, die den Archäologen überreicht wurde. Im Frühling 2003 bestimmte man nach der Inspektion der Fundstelle ihre Ausdehnung und man schätzte ihre Chronologie ein.

Während zwei Forschungssaisons legte man insgesamt 78 Siedlungsobjekte (Wohn-, Wirtschafts- und Handwerksobjekte) und 23 Brandgräber frei. Von der Kulturschicht und von den Objekten gewann man eine große Menge von Keramik, Lehmbeiwurf, Menschen- und Tierknochen, Schlacke und Eisengegenstände. Man registrierte auch ein paar spektakuläre Entdeckungen (z. B. ein Schatzfund), die man in separaten genauen Arbeiten erforschen wird.

Die Fundstelle Nr. 54 in Perespa hat einen multikulturellen Charakter. Die älteste bisher erkannte Nutzungsphase des erforschten Gebietes verbindet sich mit der frühen Bronzezeit. Man legte bisher keine Objekte frei. Das aus dieser Zeit stammende Fundmaterial war in der Kulturschicht lokalisiert. Die Keramikfunde, und auch manche Feuersteinerzeugnisse und Halberzeugnisse von der Kulturschicht spiegeln nur eine schwach lesbare Siedlungsetappe der Mierzanowice- und Strzyżów- Kultur- Völker wider.

Auf dem Fundplatz in Perespa entdeckte man dagegen sehr wichtige Relikte der Trzciniec- Kultur - Ansiedlung mit ein paar Wohn- und Wirtschaftsobjekten. Die meisten von den lokalen Völkern der Trzciniec Kultur hergestellten und genutzt-

ten Gefäße vertraten einen technologisch und morphologisch vereinheitlichten Typ der „Spitzbodengefäße“. Man fand auch Horn- und Beinwerkzeug, Steinmahlsteine sowie auch ein Lehmziegel- Brikett. Diese Siedlung sollte man eher mit der späten Entwicklungsphase der Trzciniec Kultur verbinden. Laut der Einschätzung ist das die mittlere oder sogar Anfangsetappe der jüngeren Bronzezeit BD-HA2(1350/1300-1100 v.u.Z.). Es ist dabei zu vermerken, dass die Besiedlungsphase der Trzciniec Kultur und die Zeit in der das Lausitzer Volk auf diesem Gebiet sein eigenes Gräberfeld anlegte zeitlich nicht zusammenfallen.

In der jüngeren und späten Etappe der Bronzezeit, oder sogar anfangs der Eisenzeit (HB1-HB3/HC 1000-750/700 v.u.Z.) änderte die Fundstelle in Perespa ihren Charakter: von der Siedlung, wo das tägliche Leben abfloss zu einer Nekropole- einem Kultplatz, einem Vorfahrtssitz. Im Laufe der Explorierung beobachtete man keine Spuren der Grabgruben. Die Urnen hat man vermutlich direkt auf der Bodenfläche gestellt, indem man sie nur ein wenig, nur bis zur Höhe der größten Bauchwölbung in den Boden eingetieft hat. Insgesamt explorierte man 22 Urnen mit den verbrannten Menschenresten, ein Grubengrab und zusätzlich eine große Menge der Gefäßfragmente, die man für Elemente zerstörter Urnen oder Ritualgefäße halten kann. Das Gräberfeld hatte einen Reihencharakter vom Osten nach Westen, spiegelte also den Weg der Sonne am Himmel wider. Die Verstorbenen wurden in die Urnen in anatomischer Reihenfolge gelegt. Fast in jeder Urne gab es kleine Feuersteine, oder „Blitzsteine“- Belemniten, so wie auch durchgebrannte Tierknochen. Alle diese Funde zeugen davon, dass das Lausitzer Volk die Auferstehungsrituale ausgeübt hat. In manchen Gräbern entdeckte man auch Schmuck (Ohringe, oder eine Perle aus der weißen Masse).

Das besprochene Gebiet wurde in der Zeit der römischen Einflüsse wieder besiedelt. Die Grube 46 ist ein sicheres Siedlungsobjekt aus dieser Zeit. Von der Kulturschicht gewann man viele Keramikfragmente, man fand auch eine beschädigte Bronzefibel, und eigentlich den Vorderteil eines Fibelbügels mit dem erhaltenen Federnadelhalter. Das kann ein Fibelfragment sein, das der III Almgren Gruppe der preußischen Serie gehört, das an unikale aus dem Gebiet des Lublin Landes bekannte Augenfibeln anknüpft. Nach der Anfangeinschätzung kann man sowohl die Keramik als auch das Fibelfragment mit einer Etappe der Przeworsk Besiedlung verbinden. Es scheint, dass wir hier mit einer typischen Siedlungskeramik von der Phase B2 bis Phase C1a der Römerzeit zu tun haben, worauf vor allem die Ornamentierung und Formen mancher Gefäße hindeuten.

2004 legte man ein Wohnhüttenfragment (Objekt 47) frei, in der Lehmewurfüberreste mit vielen Keramikfunden und Tierknochen festgestellt wurden. Zu den interessantesten Funden im Bereich dieses Objekts gehörten kleine kugelige oder eiförmige Brötchen aus Ton und ein Hufabdruck in dem Lehmewurf. Diese Funde knüpfen an die in das V bis VII Jh. datierte frühslawische Funde an. Eine vollständige und eindeutige Einschätzung des Objektscharakters und seine Datierung wären erst nach der Feilegung und Analyse der ganzen Objektausfüllung möglich.

In den letzten Jahrhunderten des frühen Mittelalters war das erforschte Gebiet Teil einer der nahe liegendem Burg-

komplex in Czeremno gegenwärtigen Siedlung, was aus der Anfangsanalyse des Materials resultiert. Zu den wertvollsten Funden aus dieser Zeit gehört bestimmt ein besonders gut erhaltener Töpferofen (Objekt 24), mit Tonvorräten an seinem Eingang (Objekt 35) und der Ofengrube(Objekt 45). Der Ofen bestand aus der Feuerkammer mit Eingang von der Westseite, dem Rost und der Ofenkuppel, von der nur ihr Unterteil erhalten blieb. Die Feuerkammer konstruierte man indem man die Wände und den Boden einer in der Erde ausgegrabenen Grube dick mit Ton beklebte. Am Rost machte man 9 Öffnungen, von denen 8 gleichmäßig am Umfang verteilt wurden und eine befand sich in der Mitte. Über dem Ofeneingang, schon unter der Bodenoberfläche war die Ofenkuppel, die die Keramikbrennkammer zudeckte. Es scheint dass, der Ofeneingang nicht zufällig von der Westseite lokalisiert wurde. Vom Westen wehen nämlich meistens in Perespa die Winde. Den Ofenkonstrukteuren ging es wahrscheinlich darum, die besten Bedingungen für den Luftzug zu schaffen und dadurch zum Erreichen der höchsten Temperatur.

Auf dem Ofenrost, am Ofeneingang und in der Ofenkammer fand man viele Keramikfragmente, aus denen man ein paar Töpfe mit dem S- förmigen Profil und mit einem hoch gesetzten Bauchknick, einem stark profilierten Ausguss, und Verzierung in Form von einer Wellenlinie rekonstruierte. Technologisch und stilistisch deutet diese Keramik deutlich auf die im Bereich des Burgkomplexes in Czeremno entdeckten und mit seiner letzten Nutzungsphase XII-XIII Jh. verbundenen Materialien hin.

Die Materialien, die man auf das Frühmittelalter zurückführen kann, tauchten auch auf der Oberfläche der Fundstelle und im Bereich der Kulturschicht auf. Man fand hier zwei Wirtel aus dem rosa Schiefer aus Owruć und eine bronzene Hufeisenfibel mit dem flachen Bügel und spiral gewickelten Enden mit einer geprägten Zick- Zack Verzierung. Diese Fundtypen sind auf dem Gebiet Polens eine Seltenheit.

Im XIII Jh. hörte die Siedlung in Perespa vermutlich auf, zu existieren. Die Gründe dafür sollte man mit den Tatarenangriffen verbinden. Spuren einer weiteren Besiedlung in Perespa stammen erst aus dem XV Jh. Damals erwähnte man das Dorf zum ersten Mal in den Schriftquellen. Eine Besonders schwere Zeit erlebte das Dorf im XVI Jh. Im Jahre 1535 wurde es verbrannt, und erneut besiedelt 1531 wurde sie durch die ausgebrochene Pest getroffen. Aus diesem und dem nächsten Jahrhundert stammen die meisten auf dem Fundplatz Nr. 54 freigelegten Funde und Objekte.

Am interessantesten von ihnen erwies sich das Objekt 2- die Überreste eines Hauses mit dem Holzboden, von dem morsch gewordene in Quadrat gelegene Bretter erhalten blieben. Die in der Objektnähe gefundenen riesigen Klumpen des Lehmewurfs mit Konstruktionsspuren konnten Überreste einer Festigung der Seitenwände sein. Unter dem Fußboden befand sich ein kleiner Keller. Von der Objektausfüllung gewann man viele Keramikfragmente, Lehmewurf- Klumpen, Glasschlacke, Tierknochen und verschiedene Eisenerzeugnisse- Nadeln, Hufeisenfragmente und einen Absatzbeschlag, (sog. Steigeisen). Direkt unter dem Fußboden in der süd- westlichen Gebäudeecke fand man einen silbernen Münzenschatz, der sich ursprünglich in einem Geldbeutel befand und später

in einem Kästchen deponiert wurde. Von dem Kästchen sind Eisenbeschläge und ein eiserner Hängeschloss erhalten geblieben. Der Depotfund bestand aus 46 Münzen, die aus den Münzstätten der Polnischen Krone, Preußens, und Schlesiens stammten. Sie wurden zwischen 1492–1552 geprägt. In dem Objekt fand man auch ein eisernes Pferdegeschirrelement das so genannte Mundstück. Es ist bislang der einzige Fund dieser Art auf dem Gebiet Polens.

Die neuzeitliche Keramik stammt hier vor allem aus dem Objekt 2 und seiner nächsten Umgebung. Man stößt hier auf die aus weißem Ton erzeugten und rot gefärbten Gefäße sowie auch auf die grau-schwarzen Gefäße. Ein Teil der Gefäße wurde mit Glasur bezogen. Beachtenswert ist die Tatsache, dass man hier auch 26 Fragmente der so genannten Halbmaiolika fand, die mit dem pflanzlich-geometrischen Ornament verzier I war, fand. Unter den identifizierten Gefäßformen kann man Töpfe, Becher, Teller, Schüsseln, Deckel und Pfannen aufzählen. Das erwähnte Keramikmaterial kann man in das XVI–XVII Jh. datieren.

Die auf diesem Fundplatz und besonders in der Nähe vom Objekt 2 freigelegten neuzeitlichen Funde weisen deutlich auf eine oder mehrere wohlhabende Personen hin, die da-

mals in Perespa gewohnt haben. Die Kirchennähe-ehemalige griechisch-katholische Kirche-lässt annehmen, dass es sich um geistliche Personen handelte. Die erste Erwähnung der griechisch-katholischen Kirche in den Schriftquellen stammt aus dem Jahr 1573, es ist also höchstwahrscheinlich, dass das freigelegte Objekt Teil eines größeren Wirtschaftskomplexes auf dem kirchlichen Grundstück bildete. Es ist möglich, dass es entweder eine Abstellkammer oder Abfallplatz oder auch ein Stall, oder schließlich auch ein Wirtshaus war. Der kleine Münzenschatz konnte auch einer Person gehören, die im Kreis des wohlhabenden Geistlichen war, die z.B. in der Hauswirtschaft tätig war. Die Fundstelle Nr. 54 in Perespa, Gem. Tyszowce gehört unumstritten zu den interessantesten an den östlichen Grenzgebieten Polens, besonders im Zuflussgebiet von Huczwa, freigelegten und erforschten archäologischen Objekten. Reichhaltiges Fundmaterial zeugt von der Intensität der Besiedlung, was durch wunderbare natürliche Bedingungen aber auch einzigartige geopolitische Lage an dem in der Bronzezeit und frühen Eisenzeit wichtigen Verkehrsweg, begünstigt wurde. Im frühen Mittelalter hat dieser Weg Kiev mit den wichtigen europäischen Zentren wie Krakau, Breslau, Prag oder Ratisbon (Regensburg) verbunden.

Эльжбета Клосиньска, Марцин Петровски

Предварительные результаты археологических раскопок на многослойном памятнике 54 в Пэрэспе, гм. Тышовцы в сезонах 2003–2004

Резюме

Памятник открыт весной 2001 года во время глубокой пахоты. Тогда же была обнаружена лужицкая урна, которую передали археологам. Весной 2003 г. памятник обследовали, в результате чего определены его границы и предварительная хронология.

В течение двух полевых сезонов 2003–2004 гг. открыто в целом 78 объектов на поселении (жилищных, хозяйственных и производственных) и 23 кремационные погребения. В культурном слое и в объектах обнаружена огромная масса керамики, обмазки, костей людей и животных, шлака и железных предметов. Сделано также несколько эффектных открытий (например, обнаружен клад), результаты которых будут предметом отдельных исследований.

Памятник 54 в Пэрэспе имеет многослойный характер. Наиболее древняя, распознанная фаза освоения исследуемой территории связывается с эпохой ранней бронзы. Объекты этого времени пока не выявлены, а вещевой материал находился исключительно в культурном слое. Керамические находки, а также некоторые изделия и полуфабрикаты из кремня, происходящие из культурного слоя, отображают слабо читабельный этап оседлости населения межановицкой и стжижовской культур.

На памятнике 54 в Пэрэспе открыты достоверные реликты поселения населения тшцинецкой культуры

с несколькими объектами жилищного и хозяйственного характера. Большинство сосудов, изготовленных и используемых населением тшцинецкой культуры, освоившем исследуемую территорию, представляет технологически и морфологически однообразный тип «остродонных» сосудов. Обнаружены также орудия труда из рога и кости, каменные жернова и глиняный кирпичик – брикет. Поселение, пожалуй, следует отнести к поздней фазе развития тшцинецкой культуры. Согласно предварительным данным – это середина или даже начало эпохи поздней бронзы – BD-NA2 (1350/1300–1100 до н.э.). При этом следует обратить внимание на четкий разрыв между фазой тшцинецкого поселения и периодом, когда население лужицкой культуры заложило на этом месте собственный могильник.

На позднем этапе эпохи бронзы, возможно, даже в начале эпохи железа (NB1–NB3/NC 1000–750/700 до н.э.) памятник 54 в Пэрэспе решительно изменил свой характер: из поселения, где протекала обычная каждодневная жизнь, на некрополь – обрядовое место, резиденцию предков. В ходе раскопок не прослежены следы могильных ям. Урны устанавливали, вероятно, на поверхности древнего горизонты, углубляя их незначительно до высоты наибольшего расширения тулова. В общем выявлены 22 урны с сож-

женными человеческими костями, одно погребение в яме и дополнительно большое количество сосудов во фрагментах, которые могли быть элементами разрушенных урн или ритуальных сосудов. Могильник имел по рядовую планировку, располагаясь с востока на запад, что отображало путь Солнца по небосклону. Умерших помещали в урны в анатомическом порядке. Обычно для взрослых предназначались большие сосуды, а для детей – поменьше. Почти в каждой урне находились мелкие кремни, или «перуновые камни» – белемниты, а также пережженные кости животных. Все эти находки свидетельствуют о применении населением лужицкой культуры воскрешающей магии. В некоторых погребениях выявлена мелкая бижутерия (серьги, бусинка из белой массы).

Территория памятника была вновь заселена во времена римского влияния. Достоверным поселенческим объектом этого времени является яма 46. В культурном слое обнаружено много фрагментов керамики, а также поврежденную бронзовую застежку, собственно переднюю часть приемника с сохранившимся крючком на пружинку. Возможно это фрагмент фибулы, относящейся к III группе Альмгрена прусской серии, навязывающей к уникальным оковидным застежкам, известным с территории Люблинщины. Согласно предварительным данным, как керамику, так и фрагмент фибулы можно связывать с этапом пшеворского заселения. Как нам представляется, в основном, мы имеем дело с характерной керамикой поселений, выступающей в фазах от B2 до C1a периода римского влияния, на что, в частности, указывают орнамент и формы некоторых сосудов.

В 2004 году вскрыт фрагмент жилища (объект 47), в котором зафиксировано скопление обмазки, большое количество керамики и кости животных. Интересными находками в пределах этого объекта были небольшие шарообразные или яйцевидные «буханки», изготовленные из глины, и след копыта животного, оттиснутый в обмазке. Этот комплекс материалов навязывает к раннеславянским древностям, датированным в пределе от V до VII вв., однако полное и однозначное определение характера объекта 47 и его датировка будут возможны лишь после вскрытия и анализа содержимого всего объекта.

В последних веках раннего средневековья исследуемая территория являлась частью поселения, синхронного, как vyplывает из предварительного анализа материала, расположенному вблизи городскому центру в Чермно. К наиболее ценным находкам этого периода следует отнести, прежде всего, исключительно хорошо сохранившийся гончарный горн (объект 24), вместе с залежью глины при его устье (объект 35), а также предгорную яму (объект 45). Горн состоял из топочной камеры с устьем с западной стороны, пода и купола, от которого сохранилась лишь нижняя часть. Топка была сконструирована из стен, вылепленных из толстого слоя глины, и дна ямы, выкопанной в земле. В поде проделаны девять продухов, восемь из которых были расположены равномерно по периметру, а один находился посередине. Над подом, почти под поверхностью почвы, находился купол, накрывающий обжигательную камеру. Предполагаем, что устье в челюсти

горна не случайно было обращено на запад, поскольку с этой стороны, как правило, веет в Пэрэспе ветер. Конструкторы горна, вероятно, преследовали цель обеспечения наилучших условий для образования тяги, а тем самым соответственно и высокой температуры.

На поде горна, в глине при устье топочной камеры и в самой камере, а также в заполнении предгорной ямы обнаружено внушительное количество фрагментов керамики, из которых удалось реконструировать большие части нескольких горшков с s-видным профилем, высоко расположенными плечиками и очень профилированной горловиной, украшенной волнистым орнаментом. С морфологической, технологической и стилистической точки зрения эта керамика четко навязывает к материалам, выявленным в пределах городищенского комплекса в Чермно и относящимся к заключительной фазе его существования, датированной XII–XIII вв.

Материалы, которые можно отнести к раннему средневековью выступили также на поверхности памятника и в культурном слое. Здесь обнаружены два пряслица с розового овручского шифера и бронзовая подковообразная застежка с плоским приемником и спирально загнутыми концами, украшенная выбитым зигзагообразным орнаментом. Предметы этого типа не относятся к частым находкам на польских землях.

Вероятно, в XIII веке поселение в Пэрэспе перестало функционировать. Причину этому следует искать, как нам кажется, в монголо-татарском нашествии. Следы последующего заселения на территории Пэрэспы относятся уже к XV веку. Тогда село впервые появилось в письменных источниках. Особенно неблагоприятный период в истории села приходится на XVI век. В 1531 году оно было сожжено, а вновь заселенное в 1535 году, подверглось эпидемии чумы. С этого и с последующего столетия происходит большинство находок и объектов, выявленных на памятнике 54.

Наиболее интересным оказался объект 2, являющийся остатками дома с деревянным полом, от которого сохранились истлевшие доски, уложенные квадратом. Выявленные вблизи объекта две большие глыбы обмазки со следами конструкции могли быть реликтом укрепления боковых стен. Под полом находился погреб. В заполнении объекта обнаружено большое количество фрагментов керамики, грудок обмазки, стеклянный шлак, кости животных и разного рода железные изделия – гвозди, фрагменты подков и оковка каблука, так называемый «рак». Здесь же под полом, в юго-западном углу дома обнаружен клад серебряных монет, которые первоначально находились в мешочке, а потом были помещены в шкатулку, от которой сохранилась железная оковка и железный висячий замок. Клад состоял из 46 монет, которые происходили с монетных дворов Польского королевства, Пруссии и Силезии. Они были чеканены в период 1492–1552 гг. В объекте также обнаружен железный элемент конской сбруи, так называемый пелам (мунштук или удила). В настоящее время это единственная находка такого рода на территории Польши.

Керамика нового времени с памятника происходит прежде всего из объекта 2 и его ближайшего окружения.

Здесь встречаются сосуды из белой глины, расписанные красной краской и сосуды серо-стального цвета. Часть сосудов была украшена поливой. Внимания заслуживают 26 фрагментов так называемой полумайолики, украшенной растительно-геометрическим орнаментом. Среди идентифицированных форм посуды следует упомянуть горшки, кувшины, кружки, тарелки, миски, крышки и сковородки. Описанный керамический материал можно датировать XVI–XVII вв.

Находки нового времени, обнаруженные на исследованном памятнике, особенно в пределах объекта 2, четко указывают на связь с одной или несколькими зажиточными лицами, проживающими некогда в Пэрэспе. Близость костела (ранее церкви) позволяет видеть в них прежде всего лица духовного звания. Первое упоминание в письменных источниках о церкви в Пэрэспе относится к 1573 году, поэтому вполне вероятно, что выявленный объект составлял часть большего комплекса хозяйственных по-

строек при церковной посессии. Возможно, это был какой-то чулан или место скопления отходов, или конюшня, или наконец трактир. Хозяином небольшого клада мог быть также кто-то из окружения зажиточного духовенства, нанятый на работу по хозяйству.

Памятник 54 в Пэрэспе, гм. Тышовцы относится, вне сомнений, к одному из наиболее интересных археологических объектов, открытых и исследуемых на территории восточного пограничья польских земель, особенно в бассейне Гучвы. Полученный в ходе исследований изобильный материал свидетельствует об интенсивном характере заселения, которому, без сомнения, способствовали не только превосходные местные естественные условия, но также своеобразное «геополитическое» расположение на важном от эпохи бронзы и ранней эпохи железа коммуникативном пути. Эта артерия в раннем средневековье соединяла Киев с ведущими центральноевропейскими центрами – Краковом, Вроцлавом, Прагой и Ратисбоном.